

Strasbourg, 3 September 2013

Public
ACFC/OP/III(2012)005
/Azerbaijani version/

**ADVISORY COMMITTEE ON THE FRAMEWORK CONVENTION FOR
THE PROTECTION OF NATIONAL MINORITIES**

**Third Opinion on Azerbaijan
adopted on 10 October 2012**

**MİLLİ AZLIQLARIN QORUNMASI HAQQINDA ÇƏRÇİVƏ KONVENSİYASI ÜZRƏ
MƏŞVƏRƏTÇİ KOMİTƏ**

**Azərbaycan barədə III Rəy
10 oktyabr 2012-ci ildə qəbul olunmuşdur**

XÜLASƏ

Azərbaycan cəmiyyəti etnik müxtəlifliyə münasibətdə açıq fikirliliyi və özünün müxtəlif etnik qrupları arasında yaxşı münasibətlər qurması ilə xarakterizə olunur. Milli azlıqlara mənsub bir çox insanın qeyd etdiyi kimi, onlar özlərinə qarşı ayrı-seçkilik və etnik mənsubiyyətə görə, bələdiyyə sahəsi də daxil olmaqla dövlət qulluğunda təmsil olunmağa münasibətdə fərqli münasibət hiss etməmişlər. Milli azlıqların assosiasiyaları tərəfindən müxtəlif mədəni tədbirlər təşkil olunur və etnik azlıqların kompakt məskunlaşdığı ərazilərdə yerləşən orta məktəblərdə bəzi etnik azlıqların dillərində tədrisin təşkil edilməsi təklif olunur.

Milli azlıqlarla bağlı ümumi qanunvericilikdə boşluqlar mövcuddur və dövlət orqanları və geniş ictimaiyyət Çərçivə Konvensiyası və onun aidiyyəti müddəaları barədə az məlumatlıdırlar. Milli azlıqların assosiasiyalarına yardımın verilməsi haqqında heç bir aydın prosedur və ya göstəricilər mövcud deyil və yalnız bəzi mədəniyyət mərkəzlərinin uyğun yerləşmə yeri mövcuddur. Bəzi azlıqlara mənsub şəxslərin ayrı-seçkiliklə qarşılaşmaları barədə dövrü hesabatlarla baxmayaraq, yalnız az sayda ayrı-seçkiliyin olması ilə bağlı iddia məhkəmələr və ya İnsan hüquqları müvəkkili aparatı tərəfindən baxılmışdır. Azlıqların da hüquqları daxil olmaqla insan hüquqlarının müdafiəsi ilə məşğul olan şəxslərə qarşı cinayət prosesi və ittiham prosesinin cari vəziyyəti ifadə azadlığını sarsıdır. Azlıqların da hüquqları daxil olmaqla, insan hüquqları sahəsində çalışan şəxslərin cinayət prosesinin hədəfinə çevrilməsi və onların hansı azlığa mənsubiyyətlərini nümayiş etdirmələrinə və öz hüquqlarından istifadə etmələrinə görə xain kimi ittiham olunmaları haqqında əsaslı göstəricilər mövcuddur. Bəzi azlıqlara qarşı neqativ ictimai münasibət onların hüquqlarını həyata keçirmələrinə maneçilik törədir. Regionlarda və paytaxtda milli azlıq icmalarının narahatlıqlarını təmin etmək məqsədilə heç bir effektiv məsləhət mexanizmi yoxdur və müxtəlif nazirliklər bu məsələ ilə məşğul olurlar.

Təcili görülməli olan məsələlər

- Çərçivə Konvensiyasında nəzərdə tutulan hüquqlar və azadlıqlar barədə məlumatlılığın təşviq edilməsi, ifadə azadlığı da daxil olmaqla bu hüquqları müdafiə edən şəxslərin təhlükəsizliyini təmin etmək üçün zəruri tədbirlərin görülməsi
- İctimai müzakirə də daxil olmaqla, azlıqlara mənsub şəxslərə qarşı dözümsüzlüyün, mühakimə etmədən qərar vermə və xainlikdə ittiham etmənin meydana çıxmasının istisnasız nəzarət altına alınması;
- Milli azlıqlara mənsub şəxslərin, yalnız mədəni deyil, onlara aid digər aidiyyəti məsələlərdə regional və milli səviyyədə səmərəli iştirakının təşviqi məqsədilə institusionallaşdırılmış məsləhətçi mexanizminin fəaliyyətinin təmin edilməsi.

MÜNDƏRİCAT

I. ƏSAS NƏTİCƏLƏR

Hesabat prosesi

İki hesabat dövründən sonra Çərçivə Konvensiyasının implementasiyasına ümumi baxış

Ümumi qanunvericilik və təşkilati çərçivə

Tam və səmərəli bərabərlik

Mədəni azlıqlar üçün yardım

Ayrı-seçkilikdən müdafiə və dözümsüzlüklə mübarizə sahəsində səylər

İfadə və toplanmaq azadlığı

Media və dil hüquqları

Təhsil

Səmərəli iştirak

II. MADDƏLƏR ÜZRƏ NƏTİCƏLƏR

Çərçivə Konvensiyasının 3-cü maddəsi

Çərçivə Konvensiyasının 4-cü maddəsi

Çərçivə Konvensiyasının 5-ci maddəsi

Çərçivə Konvensiyasının 6-cı maddəsi

Çərçivə Konvensiyasının 7-ci maddəsi

Çərçivə Konvensiyasının 8-ci maddəsi

Çərçivə Konvensiyasının 9-cu maddəsi

Çərçivə Konvensiyasının 10-cu maddəsi

Çərçivə Konvensiyasının 11-ci maddəsi

Çərçivə Konvensiyasının 12-ci maddəsi

Çərçivə Konvensiyasının 13-cü maddəsi

Çərçivə Konvensiyasının 14-cü maddəsi

Çərçivə Konvensiyasının 15-ci maddəsi

Çərçivə Konvensiyasının 16-cı maddəsi

Çərçivə Konvensiyasının 17-cı maddəsi

Çərçivə Konvensiyasının 18-ci maddəsi

III. YEKUN QEYDLƏR

İki dövrü hesabat üçün müsbət dəyişikliklər

İki dövrü hesabat üçün narahatlıq yaradan məsələlər

Təcili tədbir məsələləri

Gələcək məsləhətlər

MİLLİ AZLIQLARIN MÜDAFİƏSİ BARƏDƏ ÇƏRÇİVƏ KONVENSIYASI ÜZRƏ MƏŞVƏRƏTÇİ KOMİTƏ

AZƏRBAYCAN BARƏDƏ ÜÇÜNCÜ RƏY

1. Məşvərətçi Komitə Azərbaycan barədə hazırkı Rəyi Çərçivə Konvensiyasının 26-cı maddəsinə və Nazirlər Komitəsinin 10 sayılı Qətnaməsinin 23-cü qaydasına müvafiq olaraq qəbul etmişdir. Əldə olunan nəticələr 21 noyabr 2011-ci il Dövlət Hesabatında əhatə olunan məlumatlar, digər yazılı mənbələr və 9-12 iyul 2012-ci il tarixində Məşvərətçi Komitənin Bakı və Azərbaycan rayonlarına (Quba, Qusar və Xaçmaz) səfəri zamanı hökumət və qeyri-hökumət təşkilatlarından əldə etdikləri məlumatlara əsaslanır.
2. Aşağıdakı I Bölmə Məşvərətçi Komitənin Çərçivə Konvensiyasının Azərbaycan tərəfindən implementasiyası ilə bağlı əsas məsələlər barədə nəticəni əhatə edir. Qeyd olunan nəticələr II Bölmədə ehtiva olunan müddəalardan irəli gələn daha dolğun nəticələri əks etdirir. Bu nəticələr Məşvərətçi Komitənin üzərində səlahiyyətləri olduğu Çərçivə konvensiyasının müddəalarını əhatə edir.
3. Hər iki bölmə Məşvərətçi Komitənin 22 may 2003-cü il və 9 noyabr 2007-ci il tarixlərində qəbul olunmuş Azərbaycan barədə birinci və ikinci Rəylərini və 13 iyul 2004-cü il və 10 dekabr 2008-ci il Nazirlər Komitəsinin müvafiq Qətnaməsinə ehtiva edən Çərçivə Konvensiyasının hesabatı ilə bağlı nəticələrə ətraflı istinadlar edir.
4. Yekun qeydlər III Bölmədə əks olunmuşdur və Nazirlər Komitəsinin Azərbaycan barədə gələcək qərar və tövsiyələri üçün əsas kimi çıxış edə bilər.
5. Məşvərətçi Komitə Azərbaycan səlahiyyətli nümayəndələri, eyni zamanda milli azlıqların nümayəndələri və Çərçivə Konvensiyasının implementasiyasında iştirak edən digər şəxslər ilə dialoqları davam etdirəcəkdir. Məşvərətçi Komitə məxsusi və şəffaf prosesi təmin etmək məqsədilə, səlahiyyətli qurumları hazırkı Rəyi ictimailəşdirməyə çağırır. Məşvərətçi Komitə üzrə tərəf dövlətlərin nəzərinə çatdırır ki, şəffaflığın artırılması və hesabat nəticələri və əldə olunan nəticələr haqqında informasiyanın ilkin mərhələdə iştirak edən bütün tərəflərlə bölünməsi məqsədilə, Nazirlər Şurası 16 aprel 2009-cü ildə Məşvərətçi Komitənin rəyi və digər monitoring sənədlərinin nəşrinin yeni qaydalarını qəbul etmişdir (bax Milli azlıqların Çərçivə Konvensiyasının 24-26-cı maddələrinə əsasən qorunmasının hesabatının tənzim olunması haqqında 10 sayılı Qətnaməyə (97) əlavə Qətnamə NŞ/Qət (2009)3).

I. ƏSAS NƏTİCƏLƏR

Hesabat prosesi

6. Azərbaycan Çərçivə Konvensiyası üzrə hesabat prosesinə əməkdaşlıq yanaşmasını davam etdirir. Səlahiyyətli qurumların üçüncü ölkə səfərinin təşkil edilməsində yardımçı və konstruktiv yanaşması paytaxta və paytaxtdan kənarında maraqlı görüşlərin keçirilməsini təmin etdi. Bununla yanaşı, Məşvərətçi Komitə özünü ikinci rəyinin Azərbaycan dilinə və azlıqların dilinə tərcümə olunmadığına və nəticələrin təhlili üçün seminar təşkil olunmadığına görə dərin təəssüf hissi keçirir. Məşvərətçi Komitə rəsmilərin səfər çərçivəsində üçüncü rəyi tərcümə edəcəkləri öhdəliyini götürməsinə alqışlayır.

7. Məşvərətçi Komitə narahatlıqla qeyd edir ki, Çərçivə Konvensiyası və öncəki monitoring dövrlərinin nəticələri azlıqların cəmiyyətləri də daxil olmaqla, cəmiyyətə, eyni zamanda dövlət müəssisələrinə səthi şəkildə məlumdur. Bundan başqa, ikinci dövrə hesabatdan olan bəzi tövsiyələrin implementasiya olunmuş təsiri bağışlaması dərin narahatlıq doğurur. Eyni zamanda, müzakirələr və region səlahiyyətli nümayəndələrinin və mülki əhali nümayəndələrinin üçüncü Dövlət Hesabatında iştirakı çox məhduddur.

8. Məşvərətçi Komitə daha sonra təsdiq edir ki, əvvəlki dövrə hesabatlarında olduğu kimi, Çərçivə Konvensiyasının hökumətin yurisdiksiyasından kənarında yerləşən ərazilərdə implementasiyası mümkün deyil. Həll olunmamış Dağlıq Qarabağ münaqişəsi və Azərbaycan ərazilərinin bir hissəsinin işğalının davam etməsi milli azlıqlara mənsub şəxslərin vəziyyətinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir və Azərbaycanda Çərçivə Konvensiyasının implementasiyasını çətinləşdirir. Məşvərətçi Komitə, daha sonra münaqişənin azlıqların müdafiəsi ilə bağlı müzakirələrdə əsas rol oynadığını, bəzən Azərbaycanda azlıqlarının hüquqlarının implementasiyası ilə bağlı digər məsələlərə də zərər verdiyini qeyd edir.

İki monitoring dövründən sonra Çərçivə Konvensiyasının implementasiyasına ümumi baxış

9. Məşvərətçi Komitə Azərbaycanda müxtəlif etnik qruplar arasında müxtəlifliyi və isti münasibətlərin olduğunun ümumi dəyərləndirilməsini etiraf edir. Səfər dövründə milli azlığa mənsub şəxslərin onlara qarşı ayrı-seçkilik olduğu və onların milli mənsubluğuna görə fərq qoyulduğunu hiss etmədikləri məlum oldu. Eyni zamanda, Məşvərətçi Komitə azlıqların müdafiəsi ilə bağlı bütün məsələlərin qonşu ölkələrlə ikitərəfli münasibətlərdən asılı olduğunu müşahidə etmişdir. Bir sıra azlıqları icmaları heç bir məhdudiyyətlə qarşılaşmadığı və xarici səfirliklərdən maneəsiz dəstək əldə etdikləri halda, digər icmalar onlarla əlaqəli ölkə ilə diplomatik münasibətlər həssas olduğu üçün, hökumət əleyhinə və xaricə meylilikdə şübhəli hesab olunmadan, öz hüquqlarının müdafiəsi ilə əlaqədar dəstək üçün müdafiə olunmaq və öz narahatlıqlarını ifadə etmək imkanlarından məhrumdurlar. Bu mənada, Məşvərətçi Komitə ikitərəfli münasibətlərdə səlahiyyətli qurumların belə davranışı Çərçivə Konvensiyası üzrə tam və səmərəli bərabərlik prinsipi öhdəliyinin risk altına düşməsinə səbəb olur. Sözügedən Konvensiyanın qəbulunun əsas məqsədi azlıqlarının hüquqlarının müdafiəsinin ikitərəfli çərçivədən üzv dövlətlərdən Konvensiya standartlarının onların daxili qanunvericiliklərinə inkorporasiya olunmasını tələb edən çoxtərəfli miqyasa və hüquqlara əsaslanan hesabat sisteminə çıxarmaqdır.

10. Məşvərətçi Komitə daha sonra milli azlıqların hüquqlarının dəstəklənməsi də daxil olmaqla, insan hüquqlarının müdafiəsi məsələləri ilə məşğul olan qeyri-hökumət təşkilatları üçün ümumi iş mühiti çətin olmaqda davam etməsini və bir çox hesabatlarla əsasən, sonuncu hesabat dövründən sonra daha da pisləşməsinə narahatlıqla qeyd edir. Bundan əlavə, Məşvərətçi Komitə bəzi azlıqların icmalarına, xüsusilə erməni kökənli icmalara qarşı güclü ictimai qınağın olduğunu

müşahidə edir. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi kontekstində əhalinin əzabını anlayaraq Məşvərətçi Komitə dərin narahatlıqla qeyd edir ki, bu təcrübə bu gün ölkədə ictimai fikri elə müəyyənləşdirir ki, hər hansı neqativ milli hadisə ictimai şəkildə qonşu dövlətlərin təcavüzü kimi əlaqələndirilir. Belə vəziyyət xüsusilə qonşu dövlətlərlə bağlı olan azlıqlar üçün çətindir.

11. Yuxarıda göstərilən hal və faktlar göstərir ki, bəzi azlıqların hüquqlarını dəstəkləyən şəxslərin əsassız mühakimə olunması təhlükəsi mövcuddur və hökumət rəsmiləri və cəmiyyətin bir qismi onların hər hansı dövlət əleyhinə fəaliyyət göstərmələrindən şübhələnirlər. Məşvərətçi Komitə Azərbaycanda məhkəmə proseslərində nəzarətlə məşğul olan digər qurumların heyacan verici hesabatları ilə bağlı narahatlıq keçirir.

Ümumi qanunvericilik və təşkilatı çərçivə

12. Əvvəlki monitoring dövrlərindən indiyə kimi azlıqların müdafiəsi ilə bağlı qanunvericilik və təşkilatı çərçivədə heç bir mühüm dəyişiklik həyata keçirilməmişdir. Bununla bağlı müddəalar Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında və 1992-ci il milli azlıqları müdafiəsi haqqında Prezident Fərmanında əks olunmuşdur, lakin Çərçivə Konvensiyası standartlarının daxili qanunvericiliyə inkorporasiya edilməsi üçün heç bir cəhd edilməmişdir. Mövcud təminatlar dəqiq ifadə olunmamış və onlara hüquqi effekt vermək üçün hər hansı bir hüquqi və ya prosedur mexanizmi mövcud deyil. 2011-ci il dekabrda qəbul olunmuş və özündə milli azlıqların mədəni irslərinin müdafiəsi və inkişafını ehtiva edən müddəaları ehtiva edən Milli Fəaliyyət Proqramı insan hüquqlarının müdafiəsinin səmərəliliyi səviyyəsini artırmışdır. Lakin MFP-nın həyata keçirilməsi ilə bağlı müvafiq tədbirlər görülməmişdir. Ayrı-seçkilik əleyhinə hərtərəfli əhatə olunan qanunvericiliyin inkişafı üçün inkişaf müşahidə edilməmişdir.

Tam və effektiv bərabərlik

13. Milli azlıqlara mənsub şəxslərin hüquqlarından istifadə etmələri və ya müvafiq və ya siyahıyaalmadan kənar statistikanın toplanması zamanı üzləşdikləri məhdudiyətlərlə bağlı heç bir hesabat mövcud deyil. Məşvərətçi Komitə təəssüflənir ki, milli azlıqlara mənsub şəxslərə münasibətdə bərabər imkanların təşviq edilməsi ilə bağlı cəhdlər, xüsusilə hazırkı tədbirlər diskriminasiyaedici hesab olunur və Konstitusiyaya müvafiq hesab olunmur, sahəsində heç bir inkişaf yoxdur. Belə tədbirlərə həmçinin, köçkünlərin əmək bazarına çıxışı təmin edilməklə onların hüquqlarının təşviqi daxildir. Hazırda öz hüquqlarını həyata keçirmək sahəsində milli azlığa mənsub əhalinin bəzi qrupları əlverişsiz şərait və məhdudiyətlərlə məruz qalırlar. Qeyd olunan şəxslərə qeyri-müəyyən sayda vətəndaşlığı olmayan şəxslər, bununla yanaşı, erməni milli mənsubluğu olan şəxslər, habelə, hüquqi sənəd əldə edə bilməyən məcburi köçkünlər daxildir.

Mədəni azlıqlar üçün yardım

14. Bir sıra mədəni tədbirlər milli azlıq assosiasiyaları tərəfindən, bir çox hallarda səfirliklərin və beynəlxalq təşkilatların dəstəyi ilə təşkil edilməyə davam edir. Yerli səlahiyyətli nümayəndələrdən, həmçinin Mədəniyyət Nazirliyindən ad hoc layihə dəstəyi təmin edilsə də, bu növ təşəbbüslər üçün ictimai dəstəyin bölünməsinin prosedur və kriteriyaları mövcud deyil. Bir çox azlıq icmaları uzunmüddətli maliyyələşmə, həmçinin məqsədi öz dillərinin və mədəniyyətlərinin, habelə Kilsə məktəblərinin müdafiəsi olan fəaliyyətlərini həyata keçirmək üçün uyğun olan binanın ayrılmasını bildirirlər. Prezident yanında yaradılmış xüsusi fond azlıq icmaları arasında tanınmayan QHT-ləri yardımla təmin edir.

Ayrı-seçkilikdən müdafiə və dözümsüzlüklə mübarizə sahəsində söylər

15. Ayrı-seçkilik və dözümsüzlük azlıq icmaları da daxil olmaqla geniş Azərbaycan cəmiyyətində ümumilikdə narahatlıq yaradan məsələ hesab olunmur. İndiyə kimi, bəzi qruplara

qarşı hücumeylli çıxışlar (hate speech) halları da daxil olmaqla, ümumi ayrı-seçkilik münasibətinin mövcudluğunu təkid edən hesabatlar mövcuddur. Ayrı-seçkiliklə bağlı yalnız çox az məhkəmə işlərinin məhkəmələrin və insan hüquqları müvəkkilinin diqqətinə təqdim edilməsi mümkün hüquqi vasitələrin müstəqil və səmərəli olması haqqında məlumatın və inamın çox məhdud olmasını əks etdirir.

İfadə və toplaşmaq azadlığı

16. Milli azlıqlara mənsub şəxslərin hüquqlarını təşviq edən və ya bu barədə məlumatları yaymaq istəyən təşkilatlar yerli səviyyə də daxil olmaqla, bu məlumatları açıq şəkildə əldə etmək istədikləri zaman çətinliklərlə üzləşirlər.

İfadə azadlığı da ehtiva olunmaqla, Çərçivə Konvensiyasının təmin etdiyi hüquqlardan istifadə edilməsi üçün azlıqların hüquqlarının təşviqi ilə məşğul olan şəxslər barədə cinayət istintaqi kimi narahatedici hallar mövcuddur. Bir sıra şəxslərin müsahibəsinə əsasən, müəyyən milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin qonşu dövlətlərlə yaxın əlaqədə olduğu və həmin şəxslər öz hüquqlarını həyata keçirən və ya təşviq edən zaman Azərbaycana qarşı sədaqətli olmadıqları hesab olunur. Zorakılıq və zorakılıq təhlükəsi də daxil olmaqla, müəyyən cinayət ittihamları jurnalistlər və öz tənqidi fikirlərini ifadə edən digərlərinə qarşı ünvanlanmaqda davam edir. Belə təcrübə milli azlıqlara mənsub şəxslərin media vasitəsi də daxil olmaqla, Azərbaycanda azlıqların hüquqlarının müdafiəsi ilə əlaqəli fikirlərinin ifadəsi üçün öz hüquqlarını həyata keçirmələrinin qarşısını alır. Milli azlıqlara mənsub bütün şəxslərin fərdi şəkildə və ya digərləri ilə birlikdə azad şəkildə öz fikirlərini ifadə etmələri və öz dini baxışlarını ifadə etmələrinin təmin edilməsi üçün qətiyyətli addımlar atılmalıdır.

Media və dil hüquqları

17. Azlıqların dillərində radio və televiziya yayımları haqqında mövcud qanunvericilikdə heç bir dəyişiklik edilməmişdir. Gündəlik yayımlanan 15 dəqiqəlik Rus dilində xəbərlər verilişindən başqa, dövlət radio və televiziyasında azlıqların dilində heç bir veriliş yayımlanmır. 1997-ci ildən azlıq dillərində olan qəzet və broşuralar dövlət yardımı ilə təmin edilmir. Milli azlıqların mediada təmsil olunması çox məhdud şəkildədir. Baxmayaraq ki, mədəni və musiqi proqramlarının azlıqların dilində olan səhnələri ehtiva edir, milli azlıqlara uyğun məsələlərin çox az əhatə olunmuşdur. Media mühiti plüralizmin zəif olması ilə diqqət çəkir. Jurnalistlər və media üzvləri barəsində məhkəmə cəzaları intensivləşmiş, azlıqlara mənsub şəxslərdə daxil olmaqla, media mütəxəssisləri arasında öz-özünü tənqid artmışdır.

18. Qanunvericilik çərçivəsində rəhbərliklə və rəhbərlik daxilində bütün əlaqələr dövlət dilində olmalıdır və burada hər hansı rəsmi əlaqələrin və ya iki dildə tərtib olunan yol lövhələrinin milli azlıq dilində tərtib olunması haqqında müddəa mövcud deyil. Rus dili cəlb olunan dövlət qulluqçusunun mülahizəsindən və peşəkarlıq səviyyəsindən asılı olaraq bəzi rayonlarda şifahi şəkildə işlədilir. Bundan əlavə, Məşvərətçi Komitə onları dillindən xüsusilə sayca daha kiçik milli azlıqlar tərəfindən istifadə olunmasının getdikcə artan şəkildə imtina olunması barədə digər milli azlıqların nümayəndələrindən daxil olmuş məlumatdan narahatlıq keçirir.

Təhsil

19. Milli azlıqlara mənsub şəxslər bir qayda olaraq onların kompakt yaşadığı ərazilərdə yerləşən orta məktəblərdə həftədə 2 saat öz dillərində təhsil almalıdırlar. Ləzgi dili orta məktəblərdə 9-cu sinfə qədər tədris olunur. Azlıq nümayəndələri məlumat verirlər ki, dərsləklərdə onların məxsusi dilləri, ənənələri və ya tarixi ya əks olunmayıb, ya da folklor qəhrəmanları məhdud şəkildə və neqativ mənada əks olunub. Bundan başqa, ixtisaslı müəllimlərin və dərsləklər də daxil olmaqla müvafiq tədris materiallarının çatışmazlığı səbəbindən azlıqların dil dərsləri artan tezlikdə təxirə salınmışdır. Baxmayaraq ki, rəhbər orqanlar aşağı siniflər üçün azlıqların dilində dərsləklərin

təkmilləşdirilməsi üçün səylərini davam etdirirlər, digər səbəblərlə yanaşı, tələbin az olması səbəbində müvafiq müəllim təlimləri üzrə imkanlar azalmışdır.

Səmərəli iştirak

20. Bəzi seçkili orqanlar da daxil olmaqla, dövlət qulluğunda milli azlıqlara mənsub şəxslərin nümayəndələri mühüm yer tutmağa davam edir. Lakin deyilənlərə əsasən, dövlət idarələrində azlıq nümayəndələri tərəfindən onların icmalarını narahat edən məsələlərin təşviq edilməsi ümumi qadağancedici siyasi mühitdə dövlətə və birliyin ümumi təşviqinə qarşı sədaqətsizlik kimi qəbul edilir. Milli azlıqların mədəni mərkəzlərinin Əlaqələndirmə Şurası təşkilatın mədəni tədbirlərini müzakirə etmək üçün nadir hallarda görüşür. Regionlar da daxil olmaqla milli azlıqların icmalarının narahatlıqları ilə, onlarla bağlı məsələlərlə məşğul olan müxtəlif nazirliklərlə, yaxud da müvafiq siyasət, yaxud da qanunvericilik təşəbbüsü barədə qərarların qəbulunda iştirakın sadələşdirilməsi ilə bağlı təşkilati kanallar mövcud deyil.

21. Azərbaycan bütün ölkə üzrə çox sayda azlığın kompakt məskunlaşdığı əraziləri də əhatə edən kənd ərazilərində xüsusilə kritik olan yüksək işsizlik səviyyəsi ilə üzləşir. Baxmayaraq ki, rəhbər orqanlar iqtisadi çətinliklərin azaldılması üçün bəzi səylər göstərirlər, lakin əsas diqqət Azərbaycanın uzaq regionlarında əmək bazarından istifadə etmələri təşviq edilməlidir. Bundan əlavə, milli azlıqlar da daxil olmaqla, əhalinin xüsusilə müdafiəsiz hissəsinin mümkün yardım tədbirlərindən səmərəli istifadə etməsini təmin etmək məqsədilə səylər göstərməlidir.

II. Maddələr üzrə nəticələr

Çərçivə Konvensiyasının 3 - cü maddəsi

Çərçivə Konvensiyasının tətbiq dairəsi

Əvvəlki iki hesabat dövründən tövsiyələr

22. Əvvəlki hesabat dövrlərində, Məşvərətçi Komitə Hökuməti Çərçivə Konvensiyasının tətbiq dairəsinə münasibətdə, eləcə də milli azlıqlarla bağlı hər hansı yeni qanunvericilik layihələndirilən zaman ümuməhatəli yanaşmaya sadıq qalmağa çağırmışdır. Bundan əlavə, qeyd etmək lazımdır ki, digər əlaqəli qrupların nümayəndələri ilə onların Çərçivə Konvensiyasının tətbiq dairəsinə düşmələri xüsusunda məsləhətləşmələr keçirilməlidir.

Hazırkı vəziyyət

23. Məşvərətçi Komitə Çərçivə Konvensiyasının tətbiq dairəsi istiqamətində rəhbər orqanların ümumi inklusiv yanaşma ilə bağlı heç bir dəyişikliyin olmamasını qeyd edir. Təcrübədə Məşvərətçi Komitə Bakı və Xaçmaz ərazilərində, eyni zamanda Gürcüstanın sərhəd ərazilərində digərləri ilə birlikdə yaşayan və Çərçivə Konvensiyası çərçivəsində müdafiə olunan Roma icmasına mənsub az sayda şəxslər tərəfindən edilən müraciətlərdən xəbərsizdir. Say baxımından kiçik icmalar milli azlıq mədəni qurumlarını qeydiyyatdan keçirməyə cəhd edərkən çətinliklərlə üzləşirlər, hansı ki, bu onların Çərçivə Konvensiyasında nəzərdə tutulmuş müdafiədən faydalanmalarını kəskin şəkildə məhdudlaşdırır. Baxmayaraq ki, milli azlıqlara mənsub şəxslər deyilənlərə əsasən azad şəkildə şəxsiyyətlərini müəyyən edirlər və əgər onların şəxsiyyəti rəsmi qaydada tanınrsa, bu halda belə, onlar birbaşa Çərçivə Konvensiyasında təsbit olunmuş hüquqlarında istifadə edə bilmirlər (növbəti və 7-ci maddədəki rəylərə bax).

Tövsiyə

24. Məşvərətçi Komitə Hökuməti ümuməhatəli yanaşmanı davam etdirməyə və Çərçivə Konvensiyası altında müdafiədən yararlanacaq bütün şəxsləri sözügedən Konvensiyanın 3-cü maddəsinə uyğun olaraq bu barədə məlumatlandırmaya və səmərəli müdafiə hüququ ilə təmin etməyə çağırır.

Siyahıyaalma anketləri və özünü-müəyyənətmə hüququ

Əvvəlki iki hesabat dövründən tövsiyələr

25. Əvvəlki hesabat dövrlərində, Məşvərətçi Komitə rəhbər orqanlara xatırlatmışdır ki, siyahıya almada fərdin etnik və milli mənsubluğu ilə bağlı bütün suallar seçim təqdim etməlidir və əgər seçim suala cavab vermirsə, onda həmin seçimi edən şəxs çoxluq əhalinin üzvü hesab olunmamalıdır. 2009-cu il siyahıyaalması üçün hazırlıqlarda azlıq nümayəndələri hərtərəfli şəkildə siyahıyaalmanın azlığın dilində aparılması da daxil olmaqla, onların hüquqları barədə məsləhətləşmələr aparmalı və məlumatlandırılmalıdırlar.

Hazırkı vəziyyət

26. Məşvərətçi Komitə məmnunluqla qeyd edir ki, 2009-cu ildə keçirilmiş və xüsusən də Eurostat (Avropa Cəmiyyətlərinin Statistika İdarəsi) idarəsi tərəfindən hazırlanmış siyahıyaalma, ümumilikdə beynəlxalq standartlara uyğun olaraq hazırlanmış və aparılmışdır¹. Məlumatlara görə siyahıyaalma üzrə məsul şəxslər, etnik mənsubiyyət, habelə öz kimliyin müstəqil müəyyən edilməsi prinsipi ilə əlaqədar sualların könüllük prinsipinə əsaslandığı barədə siyahıyaalmada iştirak edənlərin məlumatlandırılması üzrə təlim keçmişlər. Səfər zamanı azlıqların nümayəndələri təsdiq edir ki, 2009-cu il siyahıyaalması zamanı onların öz etnik mənsubiyyətlərini azad şəkildə göstərmələri və Qriz, Xınalıq və Buduq kimi sayca kiçik azlıqlar, ilk dəfə ayrıca etnik qrup kimi qeydiyyatdan keçmələri onları həvəsləndirmişdir.²

27. Eyni zamanda, Dağlıq Qarabağ regionundan kənarında 30000 erməni əsilli Azərbaycan vətəndaşının yaşaması ilə bağlı müntəzəm istinad olunan rəsmi məlumata rəğmən 2009-cu il siyahıya almasında yalnız 306 şəxsin erməni əsilli olduğunu göstərməsi Məşvərətçi Komitəni təəccübləndirir.³ Bu, Çərçivə Konvensiyasının 3-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş öz kimliyin müstəqil müəyyən edilməsi hüququndan istifadə edərək niyə məhz bu qrup əhalinin 1 faizinin öz etnik mənşəyini açıqlaması və ya qrupun həqiqətən də qeyd ediləndən daha kiçik olması xüsusunda suallar doğurur.

Tövsiyə

28. Məşvərətçi Komitə rəhbər orqanları Eurostat-la fəal əməkdaşlığı davam etdirməyə və Çərçivə Konvensiyasının 3-cü maddəsinə uyğun olaraq, milli azlıqlara mənsub olan bütün şəxslərin azad şəkildə öz kimliyini müəyyən etməsi hüququ barədə məlumatlı olması və bu hüquqdan istifadəsini təmin etməyə çağırır.

¹ Bax, məsələn, 2010-cu il əhalinin və mənzillərin siyahıyaalmaları üçün Avropa Statistika Konfransının Tövsiyələri Avropa Cəmiyyətlərinin Statistika İdarəsi (Eurostat) və BMT Avropa üzrə İqtisadi Komissiya tərəfindən birgə hazırlanmışdır.

² 2009-cu ilin siyahıyaalması 1999-cu ildə qeydiyyatdan keçməyən 4344 Qriz, 2233 Xınalıq və 1001 Buduq mənsubiyyətli şəxsi qeydə almışdır. Bütün rəqəmlər Azərbaycan dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən təmin olunmuşdur.

³ 1988-ci ilin sonlarında Dağlıq Qarabağ regionunda yaşayan erməni vətəndaşlara dair mümkün məlumatlara əsasən, rəhbər orqanlar indiyə kimi olan hesabatlarda 120,000 etnik erməni ehtiva edilmişdir. 2009-cu ilin siyahıyaalmasında Azərbaycanda yaşayan 120,306 etnik erməni ehtiva olunmuşdur. Bu 1999-cu il siyahıyaalması zamanı qeyd olunan 120,745 erməni əhalinin sayında azalma olmuşdur.

Çərçivə Konvensiyasının 4-cü maddəsi

Ayrı-seçkiliklə mübarizə haqda qanunvericilik, siyasət və təcrübə

Əvvəlki iki hesabat dövrünün hesabatları üzrə məsləhətlər

29. Əvvəlki hesabat dövrlərində, Məşvərətçi Komitə Hökuməti həyatın bütün sahələrində potensial ayrı-seçkilik qurbanlarının səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri ilə təmin edən ayrı-seçkilik əleyhinə dəqiq və hərtərəfli qanunvericiliyi inkişaf etdirməyə çağırmış və qeyd etmişdir ki, belə qanunvericilik sayca kiçik milli azlıqlar da daxil olmaqla, milli azlıqlara mənsub şəxslərə münasibətdə səmərəli və tam bərabərliyə yönəlmiş xüsusi müsbət tədbirlər qəbul etməyə əsas verəcək. Bundan əlavə, Məşvərətçi Komitə mümkün hüquqi müdafiə vasitələrindən səmərəli istifadənin təmin edilməsi məqsədilə aidiyyəti rəsmilər və geniş ictimaiyyət üçün geniş maarifləndirmənin aparılmasının zəruriliyini qeyd etmişdir.

Hazırkı vəziyyət

30. Məşvərətçi Komitə ayrı-seçkilik əleyhinə hərtərəfli qanunvericiliyin qəbul edilməsi üçün cari planların mövcud olmamasını qeyd edir. İnsan Hüquqları Komitəsi rəsmilərinə əsasən, bərabərlik və ayrı-seçkiliyin qadağan olunması Konstitusiyanın 25-ci maddəsinə əsasən qorunduğuna görə, qeyd olunan əlavə qanunvericilik aktına ehtiyac yoxdur. Azlıqların nümayəndələri də daxil olmaqla, bir çox müsahibin onlara qarşı etnik mənsubiyyətlə bağlı ayrı-seçkilik hiss etmədiklərini qəbul etməsinə baxmayaraq, Məşvərətçi Komitə rəsmilər arasında və bütövlükdə cəmiyyətdə ayrı-seçkiliyin birbaşa və dolaylı mənası və onun çoxsaylı təzahürləri barədə yalnız məhdud məlumatın olmasını müşahidə edir. Həqiqətən də, ayrı-seçkilik barədə çox az sayda işlər mövcud olması, məsələn etnik mənsubiyyətə görə diskriminasiyanı qadağan edən Cinayət Məcəlləsinin 154.1-ci maddəsi, əhali, habelə hüquq mühafizə orqanları arasında bu barədə mümkün hüquqi vasitələr barədə məlumatlandırılmanın kifayət qədər az olmasından xəbər verir.⁴

31. Məşvərətçi Komitə bundan başqa qeyd edir ki, insan hüquqları müvəkkili öz mandatını müstəqil insan hüquqları müdafiəsi institutu kimi həyata keçirir. Bu tapşırıqlar 2011-ci ildə “Azərbaycan Respublikasında İnsan Hüquqları və Azadlıqlarının səmərəliliyini artırmaq üçün tədbirlər barədə Milli Fəaliyyət ”-nın implementasiyasının idarə edilməsi üzrə işçi qrupa nəzarətin ehtiva edilməsi ilə genişləndirilmişdir.⁵ İnsan hüquqları müvəkkili aparatı 58 ştat üzvündən, habelə hər birində kənd əhalisinin insan hüquqları müvəkkili idarəsi ilə əlaqələrini asanlaşdıran 3 ştat üzvü olmaqla 4 regional şöbədə ibarətdir. İnsan hüquqları müvəkkili artan sayda şikayətlər qəbul edir⁶, lakin bu şikayətlərin təxminən 50%-i qəbul edilmə şərtlərini ödəmir və görünür ki, əhali hələ də Ombudsmanın səlahiyyətləri dairəsi və funksiyaları barədə tam məlumatlı deyil. Şikayətçilərin mənsubiyyəti ilə bağlı fərdi məlumatlar və ya onların iddialarının toplanılmasına baxmayaraq, Məşvərətçi Komitə irqi və etnik ayrı-seçkiliyə əsaslanan şikayətlərlə daxil olmaması ilə bağlı məlumatlıdır. Bu Məşvərətçi Komitə tərəfindən əldə edilən və digər nəzarət qurumları tərəfindən qeyd edilən bəzi etnik azlıqlara mənsub şəxslər, xüsusilə etnik ermənilərə qarşı davam edən ayrı-seçkilik və dözümsüzlüklə bağlı məlumatlara uyğun deyil.⁷

32. Məşvərətçi Komitə həmçinin diqqətə çatdırır ki, regional idarələrə daxil olan şikayətlər sayı insan hüquqları ilə əlaqəli qeyri-qurumları ilə müqayisədə çox azdır. Baxmayaraq ki, yerli rəhbər

⁴ Məşvərətçi Komitə statistika ilə təmin olunmasa da, Cinayət Məcəlləsinin 154.1-ci maddəsi üzrə “demək olar ki heç bir işin olmaması” barədə məlumatlandırılmışdır.

⁵ Bax Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, 27 dekabr 2011, <http://en.president.az/articles/4089>.

⁶ Azərbaycan Respublikası Ombudsmanın 2010-cu il üçün illik hesabatına əsasən 2010-cu il ərzində 11,660 şikayət, 2009-cu ildə 8,800 şikayət, 2002-ci ildən indiyə qədər isə ümumilikdə 62,770 şikayət daxil olmuşdur.

⁷ Bax, digərləri ilə birlikdə, Azərbaycan barədə III ECRİ hesabatı, 23 mart 2011.

orqanlarla əməkdaşlıq çərçivəsində regional idarələr (regional insan hüquqları idarələri) ümumi insan hüquqları ilə bağlı məlumatlandırma və təhsil fəaliyyətləri həyata keçirilir, müstəqil Ombudsmanın ayrı-seçkiliyin bütün formaları ilə mübarizədə böyük və vacib rolu həllə də cəmiyyətdə tam dərk olunmur. Bundan əlavə, bir sıra müsahiblərin bildirdiklərinə əsasən, cəmiyyətdə Ombudsmanın müstəqilliyinə və səmərəliliyinə inam çox məhduddur.

Təvsiyə

33. Məşvərətçi Komitə ətraflı və dəqiq ayrı-seçkilik əleyhinə qanunvericiliyin qəbulu və implementasiyası barədə öz təvsiyəsini təkrarlayır və rəhbər orqanları ayrı-seçkiliyin mövcud çoxsaylı formaları barədə müvafiq rəsmiləri və ümumilikdə cəmiyyəti xəbərdar etmələrini təşviq edir. Bu mənada hüquq mühafizə xidməti və məhkəmələrdə təlimlərin keçirilməsi üçün səylər gücləndirilməlidir.

34. Məşvərətçi Komitə öz səlahiyyətlərini fəal və müstəqil şəkildə həyata keçirməsi üçün və əhali arasında ayrı-seçkilik əleyhinə mümkün vasitələr barədə məlumatlandırmanın yeksəldiməsi üçün səylərini artırması üçün Ombudsmana müraciət edir. Ayrı-seçkiliyə məruz qalan şəxslərin onların seçimləri barədə tam məlumatlandırılması onların müraciətlərini müstəqil və daha təcrübəli şəkildə tərtib etmələrinin səviyyəsi artırmaq üçün vacibdir.

Etnik məlumatları toplanması

Əvvəlki iki hesabat dövründən təvsiyələr

35. Əvvəlki hesabat dövrlərində, Məşvərətçi Komitə Hökuməti beynəlxalq məlumat müdafiəsi standartlarına hörmət etməklə və milli azlıqlara mənsub şəxslərin ehtiyacının qarşılınması üçün müvafiq və səmərəli tədbirlərin qəbulunun asanlaşdırılması məqsədilə milli azlıqlara mənsub şəxslərin vəziyyəti və hüquqlarının həyata keçirilməsi üzrə məlumat toplanılması vasitələrini inkişaf etdirməyə çağırırdı.

Hazırkı vəziyyət

36. Məşvərətçi Komitə təəssüflə qeyd edir ki, siyahıyaalmadan kənar qalan əhəlinin etnik, milli dil mənsubiyyəti ilə əlaqəli məlumatların toplanılması sahəsində rəhbər orqanların hazırlığında heç bir irəliləyiş nəzərə çarpmır. Baxmayaraq ki, azlıqların dilini öyrənən müəyyən sayda tələbə qeyd olunmuşdur, milli azlıqlara mənsub şəxslərin öz hüquqlarını həyata keçirən zaman üzləşdikləri məxsusi maneələrlə bağlı heç bir hesabat mövcud deyil. Rəhbər orqanların əhəlinin bir hissəsinin qarşılaşdığı xüsusi problemlər (aşağıda təsvir edilmişdir) barədə məlumatı çox məhduddur. Məşvərətçi Komitə yenidən diqqətə çatdırır ki, sayca kiçik milli azlıqlar da daxil olmaqla, milli azlıqlara məxsus şəxslərin sosial-iqtisadi və təhsil şəraiti ilə bağlı yenilənmiş və dəqiq məlumatlar qeyd olunan şəxslərin ehtiyaclarına cavab verilməsi və onların tam bərabərliyini təşviq etməyi qarşısına məqsəd qoyan səmərəli siyasət planlaşdırmaq üçün əvəzolunmazdır.

Təvsiyələr

37. Məşvərətçi Komitə milli azıqlara mənsub şəxslərin ehtiyaclarına səmərəli şəkildə cavab vermək üçün, beynəlxalq məlumatın qorunması standartlarına⁸ müvafiq olaraq rəhbər orqanları qeyd olunan şəxslərin vəziyyəti ilə əlaqədar növbəti məlumatları toplanmağa çağırır.

Tam və səmərəli bərabərliyin təşviqi

Hazırkı vəziyyət

38. Məşvərətçi Komitə narahatlıqla qeyd edir ki, milli azlıqlara mənsub əhalinin bəzi qrupları hazırda öz hüquqlarını həyata keçirən zaman maneələrlə qarşılaşırlar. Bu qeyri-müəyyən sayda, 2003-cü il ildə köhnə SSRİ pasportları əvəz olunan zaman milli pasport əldə edə bilməyən vətəndaşlığı olmayan şəxsləri, habelə erməni əsilli şəxsləri əhatə edir.⁹ Məşvərətçi Komitənin sərəncamı üzrə məlumata əsasən, bu qrupa mənsub şəxslər sənədləri əldə edən zaman uzun müddət davam edən məhkəmə proseslərində əsaslı çətinliklərlə qarşılaşırlar, onların hüquqi statusu öz sosial və iqtisadi hüquqları həyata keçirmələrini məhdudlaşdırır. Digər milli azlıqlara mənsub olan şəxslər onların əmək bazarında iştirakı zamanı qeyri-bərabər imkanların yaradıldığını, həmçinin əhalinin əksəriyyətinə mənsub şəxslər üçün mövcud fondlar və digər ictimai yardım əldə edərkən qeyri-bərabər rəftara məruz qaldıqlarını bildirmişlər.

39. Məşvərətçi Komitə təəssüf edir ki, milli azlıqlara mənsub şəxslər üçün bərabər imkanların təşviqi üçün cəhdlərə dair heç bir inkişaf nəzərə çarpmır. Əslində, bəzi qruplara münasibətdə hüquqların əldə edilməsinə təşviq etmək üçün məxsusi tədbirlərə dair qanunvericilik şərtləri daha əlverişsiz vəziyyətə gətirilmiş, 2009-cu ildə Konstitusiyanın 25-ci maddəsinə edilən iki yeni əlavə ilə hər hansı şəxsə milliyyətə əsaslanan imtiyazlar vermə və üstünlüklərdən imtina qadağan olunmuşdur. Məşvərətçi Komitə məlumatlandırılmışdır ki, hər hansı imtiyazların ayrı-seçkilik hesab ediləcəyi üçün hər hansı bir qrupa qarşı xüsusi tədbirlər, məsələn imtiyazlar Konstitusiyaya uyğun hesab edilmir. Məşvərətçi Komitə hesab edir ki, bu yanaşma Çərçivə Konvensiyasının 4.3-cü maddəsinə uyğun deyil, belə ki sözügedən maddəyə görə milli azlıqlara mənsub şəxslər və çoxluğu təşkil edən əhali qrupları arasında tam və səmərəli bərabərliyi təşviq edən müvafiq tədbirlər ayrı-seçkilik hesab edilmir.

40. Məşvərətçi Komitə Dağlıq Qarabağ münaqişəsi nəticəsində köçkün düşmüş şəxslərin böyük qisminin həyat şəraitinin və hüquqlardan istifadə etməsinin təşviqində əldə olunan əsaslı inkişaf barədə aldığı məlumatdan məmnundur. Azərbaycan hökuməti və beynəlxalq donörlər 16 kəndin sakinləri üçün müvafiq yeni evlər tikilməsi məqsədilə əlverişli fondlar yaratmış və köçkünlərin yeni evlərdə məskunlaşmasının 2013-cü ildə yekunlaşacağı gözlənilir. Eyni zamanda, Məşvərətçi Komitə bütün vergi rüsumlarından və kommunal ödənişlərdən azad olunma, təhsil subsidiyaları, habelə məxsusi iş güzəştləri də daxil olmaqla məcburi köçkünlərin lehinə həyata keçirilən digər tədbirləri müsbət qarşılayır. Lakin Komitə narahatlıqla qeyd edir ki, əhalinin böyük hissəsi, xüsusilə də kənd yerlərində məskunlaşan əhali bütün bu göstərilən üstünlüklərdən faydalanmaq üçün tələb olunan köçkün sertifikatlarına malik deyildir.¹⁰ Məşvərətçi Komitə kürd və erməni

⁸ Bax, Şəxsi məlumatların avtomatik emalı ilə bağlı fərdlərin müdafiəsi haqqında Konvensiya (ETS No.108) və toplanmış şəxsi məlumatların qorunması və statistik məqsədlər üçün emalı ilə bağlı Nazirlər Komitəsinin Təvsiyələri Rec (97)18.

⁹ “Azərbaycan Miqrasiya Xidməti” qeyri-hökumət təşkilatı vətəndaşlığı olmayan 3,000 ailədə bəzi məlumatlar toplamışdır. Qaşınları üzrə BMT Ali Komissarı (UNHCR) 2011-ci il noabrda vətəndaşlığı olmayan şəxslərin qeydiyyata alınmasına başlamışdır. 2012-ci il iyul ayına qədər idarə 164 şəxsi qeydiyyata almış və onları hüquqi yardım və sənədləşmə ilə təmin etmişdir.

¹⁰ Bax, Məcburi köçkünlərin insan hüquqları haqqında BMT Baş Məclisinin nümayəndəsinin hesabatı, Walter Kalin, onun Azərbaycana səfəri, A/HRC/16/43/Add.2, 23 December 2010.

əsilli məcburi köçkünlərin sertifikat və digər hüquqi sənədlər əldə etməsi zamanı bir sıra problemlərlə qarşılaşdıqlarından narahatlığını ifadə edir.

Təvsiyə

41. Məşvərətçi Komitə Çərçivə Hökuməti bir daha Konvensiyasının 4-cü maddəsinə müvafiq olaraq köçkünlər də daxil olmaqla, milli azlıqlara mənsub şəxslərin tam və səmərəli bərabərliyinin təşviq edilməsi üçün aydın şəkildə hədəfləri və əlaqədar resursları olan xüsusi tədbirlərin qəbulunu asanlaşdırmağa çağırır. Belə tədbirlərdən hər hansı birinin səmərəliliyi milli azlıq icmalarının özləri ilə məsləhətləşərək müntəzəm olaraq yoxlanılmalı və dəyərləndirilməlidir.

Çərçivə Konvensiyasının 5-ci maddəsi

Azlıqların mədəni həyatının inkişafı və müdafiəsinə dövlət dəstəyi

Əvvəlki iki hesabat dövrü üzrə Təvsiyələr

42. Əvvəlki hesabat dövrlərində, Məşvərətçi Komitə rəhbər orqanları milli azlıq qurumlarına birbaşa dəstək də daxil olmaqla, milli azlıqların mədəniyyəti və dillərinin müdafiəsi və təşviqi məqsədi daşıyan fəaliyyətlərə dəstəyini artırmağa çağırır. Məşvərətçi Komitə milli azlıq qurumlarının fəaliyyətləri ilə bağlı ictimai fondları bölünməsi üzrə aydın kriteriyaları əhatə edən və milli azlıqların mənsubiyyətinin müdafiəsi və inkişafı ilə bağlı bütün qərarlarda milli azlıqların nümayəndələrinin səmərəli iştirakını təmin edən təşkilatı mexanizmin yaradılmasını təvsiyə etmişdir.

Hazırkı vəziyyət

43. Məşvərətçi Komitə hər il milli azlıq mədəni mərkəzlərinin, habelə milli azlıqların bir sıra musiqi və folklor qruplarının iştirakı ilə mədəni tədbirlərin keçirilməsini qeyd edir. Bütün bunlar “Azərbaycanda yaşayan milli azlıqlar və etnik qrupların hüquq və azadlıqlarının qorunması, həmçinin dilinin və mədəniyyətinin inkişafına dövlət yardımı” haqqında 1992-ci il tarixli Prezident Fərmanının həyata keçirilməsinə yönəlmişdir.¹¹ Məşvərətçi Komitə yerli orqanlar və Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən çoxsaylı yardım edilməsinin təmin edilməsini müsbət qarşılasa da, bu yardımın bölünməsinin dəqiq prosedur və meyarlarının çatışmazlığından təəssüf hissi keçirir. Bu hal yalnız müxtəlif milli azlıq qurumları və mədəni mərkəzləri tərəfindən yardımın əldə edilməsi ilə bağlı bərabərsizliklər deyil, həm də qrupların özləri arasında qeyri-müəyyənliklər yaradır. Məşvərətçi Komitə aidiyyəti layihələr ilə bağlı qərarların qəbulunda azlıq icmaları ilə məsləhətləşmələrin keçirilməməsi (bax, aşağıda 15-ci maddə üzrə rəylər), həmçinin göstərilən xidmətin aşkarlığında çatışmazlıqların olması səbəbindən narahatlıq keçirir. Zaqatala regionunda Gürcü dilində teatra yardımın göstərilməsi barədə müxtəlif rəhbər orqanlar tərəfindən daxil olmuş məlumatlar bir-birinə zidd olmaqda davam edir.

44. Bəzi mədəniyyət mərkəzlərinin bina və yardımla təmin olunmasına baxmayaraq, digərləri Prezident yanında Milli Azlıqlar üzrə Şurasının fəaliyyətinin dayandırdığı 1997-ci ildən indiyə kimi heç bir yardım almadıqlarını qeyd edirlər. Ümumilikdə, yerli qurumlar tərəfindən edilən yardım səfirlərdən, dağ yəhudilərinin beynəlxalq şəbəkəsindən və xüsusi vasitələrlə daxil olan beynəlxalq yardıma nisbətə çox məhduddur. Azərbaycanın bəzi qonşuları ilə həssas

¹¹ Bax, “Azərbaycanda yaşayan milli azlıqlar və etnik qrupların hüquq və azadlıqlarının qorunması, həmçinin dilinin və mədəniyyətinin inkişafına dövlət yardımı” haqqında 16 sentyabr 1992-ci il tarixli Prezident Fərmanı

münasibətlərinin olması azlıq qruplarının onların dövlətə qarşı sədaqətliyiylərinin şübhə altına salınmadan Azərbaycan xaricindən fondlar əldə etməsi ilə bağlı çətinliklər yaradır. Məşvərətçi Komitə bildirir ki, hazırkı vəziyyət Çərçivə Konvensiyasının 5-ci maddəsinə və “Azərbaycanda yaşayan milli azlıqlar və etnik qrupların hüquq və azadlıqlarının qorunması, həmçinin dilinin və mədəniyyətinin inkişafına dövlət yardımı” haqqında 1992-ci il tarixli Prezident Fərmanına müvafiq deyildir. Komitə “etnik azlıqların mədəni irsinin müdafiəsi və inkişafı üçün fəaliyyətlərin davam etdirilməsi” ilə bağlı məsələlərin Milli Fəaliyyət Planına¹² daxil edildiyini (bax, yuxarıda 4-cü maddə üzrə rəylər) xatırladır və milli azlıq mədəniyyət mərkəzlərinə müvafiq maliyyə və digər yardımın artacağını gözləyir.

45. Məşvərətçi Komitə bundan əlavə 2007-ci il tarixli Prezident Fərmanı əsasında yaradılmış və 2008-ci ildən indiyə kimi 1400 layihənin maliyyələşdirilməsi üçün 9 mln manat¹³ maliyyə ayırmış, Prezident yanında QHT-lərə dövlət yardımı Şurasının yaradılmasını qeyd edir. Məşvərətçi Komitə milli azlıq mədəniyyət qurumları da daxil olmaqla, bu əlavə fond mənbələrini müsbət qarşılayır. Lakin Komitəni təssüfləndirən hal bir çox azlıq icmaları üçün qrantların əldə edilməsinin prosedur və meyarları naməlum olmaqda davam etməsidir. Bundan əlavə, fond fərdi layihələri məqsədli və ad hoc yardımlarla təmin edir və Çərçivə Konvensiyasının 5-ci maddəsi üzrə bir çox mədəni mərkəzlərin, xüsusilə sayca daha kiçik azlıqları təmsil edən mədəni mərkəzlərin öz kimliyi, dilləri və mədəniyyətlərinin səmərəli və davamlı müdafiəsi və təşviqi məqsədilə bir növ uzunmüddətli təşkilati dəstəyi təmin edə bilməz.

46. Məşvərətçi Komitə Udi Xristian kilsəsinin 2003-cü ildə yeniləndirilməsindən indiyə kimi yardım almasını alqışlayır, 2009-cu ildə Ləzgin Mədəni Mərkəzi “Samur”un 1169-cu ildə qədim Bakı şəhərində inşa edilmiş və tarixən də Ləzgi Məscidi adlandırılmış Ləzgin Məscidinin adının dəyişməsi haqqında təlimat alması barədə məlumatı təəssüflə qeyd edir. Ləzgi Məscidi rəsmi olaraq 1993-cü ildə Ləzgi Mədəni Mərkəzi yanında qeydiyyatdan keçmiş və o vaxtdan müxtəlif icmalar üçün ibadət mərkəzi kimi fəaliyyət göstərmişdir. Məscidin qarşısında “Ləzgi Məscidi” yazılmış lövhə məscidin qarşısından götürülmüş və məscidin yeni adla qeydiyyatdan keçməsi tələb olunmuşdur. Məşvərətçi Komitə milli azlıq icmalarının dini abidələri onların məxsusi şəxsiyyəti, ənənələri və mədəniyyətinin daxili hissəsi sayılır və bununla da Çərçivə Konvensiyasının 5-ci maddəsi ilə müdafiə olunur.

Təvsiyələr

47. Məşvərətçi Komitə rəhbər orqanların milli azlıq assosiasiyalarının mədəni fəaliyyəti üçün mümkün maliyyə yardımını artırmasını və fond bölgüsünün aydın və şəffaf prosedurunun təşkilati mexanizmini təmin etməsini məsləhət görür. Bütün milli azlıq icmalarının ictimai dəstəkdən bərabər istifadə hüququna və bu kimi dəstəyin göstərilməsi xüsusunda qəbul edilən qərarlarla bağlı onların fikrinin öyrənilməsinin ilə təmin olunmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir.

48. Məşvərətçi Komitə Hökuməti milli azlıq icmalarına aid dini abidələrinin qorunmasının, eləcə də bütün aidiyyəti qərar qəbul edicilik prosesində bu kimi abidlərin milli azlıqların mədəni və dini kimliyinin müdafiəsində oynadığı rolun nəzərə alınmasını təmin etməyə çağırır.

Çərçivə Konvensiyasının 6-cı maddəsi

Milli azlıqlara mənsub şəxslərə qaşı dözümsüzlük və onlara qarşı nifrət çıxışları

¹² Bax, “Azərbaycan Respublikasında insan hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi barədə Milli Fəaliyyət Planının 2.2 maddəsi”, 2011-ci il dekabr, <http://en.president.az/articles/4017>

¹³ 9 milyon Azərbaycan manatı 9,341,000 avroya ekvivalentdir

Əvvəlki iki hesabat dövründən tövsiyələr

49. Əvvəlki hesabat dövrlərində, Məşvərətçi Komitə rəhbər orqanlardan milli azlıqlara mənsub şəxslərə, xüsusilə erməni mənsubiyyətli şəxslərə qarşı bütün dözümsüzlük təzahürlərinə qarşı mübarizə aparmağı və onlara qarşı media vasitəsilə diskriminasiya edici çıxışlar, əsassız mühakimə etmə və stiqmatizmin yayılmasının nəzarətdə saxlanılmasını məsləhət görmüşdür. Rəhbər orqanlar vətəndaş cəmiyyəti tərəfindən etnoslararası və dinlərarası dözümlülük və qarşılıqlı dialoqu mühitini davam etdirmək və bütün ölkə boyu müvafiq insan hüquqları standartlarını təşviq etmək üçün edilən söyləri təşviq etməyə dəvət olunmuşdu.

Hazırkı vəziyyət

50. Məşvərətçi Komitə Azərbaycan cəmiyyətində üstün yer tutan dözümlülük və anlayışla qəbul etməyə ümumi yanaşmanı, həmçinin rəhbər orqanlar tərəfindən çoxmillətlik və müxtəlifliyə ayrılan diqqəti yenidən qeyd edir. Eyni zamanda, Məşvərətçi Komitə Dağlıq Qarabağ münaqişəsi kontekstində “Ermənistan” və “erməni” anlayışlarını “düşmən” kimi müəyyən edən davamlı mənfi ictimai münasibəti və xüsusilə internetdə açıq şəkildə nifrət mesajları hallarını qeyd edir¹⁴. Münaqişə nəticəsində itkilərin cəmiyyəti sarsıtdığından xəbərdar olsa da, mütəmadi olaraq erməni əsilli Azərbaycan vətəndaşlarına, həmçinin Ermənistanla bağlı hər hansı bir şəxsə qarşı birbaşa istiqamətlənən belə görüşlərin təsdiq edilməsi və yayılmasında rəsmilərin rolu Məşvərətçi Komitəni dərindən narahat edir. “Erməni” termininin təhqir mənasında işlədilməsi və başa düşülməsi milli mənsubiyyət üzrə siyahıyaalmada çox az etnik erməninin öz mənsubiyyətlərini qeyd etmələrinə səbəb olmuşdur (bax, yuxarıda 3-cü maddə üzrə rəylər). Məşvərətçi Komitə əhalinin bir hissəsi üzərində ictimai mühakimənin təsiri və deyilənlərə əsasən, erməni əsilli şəxslərə ayrı-seçkilik yaradan davranışların yayılmasının geniş vüsət almasının davam etməsindən təəssüflənir. Məşvərətçi Komitə Azərbaycanın həmçinin digər qonşu dövlətlərlə çətin münasibətləri olduğu halda, etnik azlıqların rəsmi və mediada şəxsiyyətlərinin “satqın” və “düşmən” kimi əks olunması digər qruplara da yayıla biləcəyindən qorxu hissi keçirir.

51. Yuxarıdakılara və müxtəlif müsahiblərlə müzakirələrə əsasən, fərdlərin müəyyən etnik qrupa mənsub olduqlarına və ya belə qrupların hüquqlarını müdafiə etdiklərinə görə təhqir oluna və hətta mühakimə oluna biləcəkləri ehtimalı Məşvərətçi Komitəni narahat edir. Bu mənada, Məşvərətçi Komitə beynəlxalq və milli insan hüquqları və ədalətli mühakimə standartlarının müvafiq rəsmilər və ümumilikdə cəmiyyətdə tam şəkildə başa düşülmədiyini, diqqətli tətbiq olunmasının vacibliyinə diqqəti cəlb edir. Komitə dərin narahatlıqla qeyd edir ki, azlıqların hüquqları da daxil olmaqla, şəxslərin insan hüquqları ilə bağlı işləməsinə ciddi təsir edən mühakimə olunanların mühakimə prosesi, xüsusilə təqsirsizlik prezumpsiyası, səmərəli hüquqi təmsilçilik və qərəzsiz və müstəqil ədalət mühakiməsi hüququnun təmin olunması sahəsində ciddi boşluqlar mövcud olmaqda davam edir (bax, aşağıda 7-ci maddə üzrə şərhlər).

Tövsiyələr

52. Məşvərətçi Komitə rəhbər orqanlara rəsmi mühakimə də daxil olmaqla, bəzi azlıq qruplarına mənsub şəxslərə qarşı dözümsüzlüyün və əsassız mühakimənin bütün formalarından çəkinməyi məsləhət görür. Heç kim milli azlıqlara mənsub şəxslərlə bağlılığına görə dövlətə sədaqətsizlikdə şübhəli bilinmə və təqsirləndirilə bilməz və ədalət mühakiməsi hüququnu təmin edən ədliyyə sisteminin təmin edilməsi üçün söylər göstərməlidir.

¹⁴ 2011-ci il Beynəlxalq həyəcan siqnalı tərəfindən aparılmış araşdırmada münaqişənin qarşı tərəflərinin Cənubi Qafqazda

Polislə münasibətlər

Əvvəlki iki hesabat dövründən tövsiyələr

53. Əvvəlki hesabat dövrlərində, Məşvərətçi Komitə rəhbər orqanlara milli azlıqlara mənsub olan şəxslər də daxil olmaqla, fərdlərlə rəftara münasibətdə hüquq mühafizə orqanlarının maarifləndirmə və məsuliyyətinin yüksəldilməsi, qeyd olunan şəxslərin sərbəst şəkildə ayrılma seçkilik halları və polis öz səlahiyyətlərindən sui-istifadə halları ilə bağlı məlumat vermələrini təmin etməsini məsləhət görmüşdür. Komitə qeyd edir ki, Polis Akademiyası təlim proqramlarına daxil edilməsi də ehtiva olunmaqla, azlıqların hüquqları standartları genişləndirilməlidir.

54. Məşvərətçi Komitə Daxili İşlər Nazirliyinin polis qüvvələri üçün müsbət təcrübənin mübadiləsi də daxil olmaqla, insan hüquqlarının müdafiəsinin beynəlxalq və milli standartları haqqında ilkin və davam edən təlimlərin təşkilini müsbət qarşılayır. Daxili baxış komissiyası polis tərəfindən pis rəftarla bağlı şikayətlərə nəzarət məqsədilə yaradılmış və bu növdən olan 600 şikayət qəbul etmiş və bunların 136-da məmur barəsində intizam tədbirləri görülmüşdür. Məşvərətçi Komitə təhqiqat və məhkəməyə qədər mərhələlərdə xüsusi intensivliklə baş vermiş və xüsusilə insan hüquqları müdafiəçilərinə və siyasi məhbuslara qarşı yönəlmiş pis rəftar və polis qəddarlığı ilə əlaqədar davamlı məlumatlara dərin narahatlıqla istinad edir. Penitensiar sistemin vəziyyəti, həmçinin 2010-cu ilin sonunda qəbul olunmuş işgəncə və ya digər qəddar, qeyri-insani və ya alçaldıcı rəftar və ya cəza haqqında milli preventiv mexanizmlə bağlı Ombudsman tərəfindən daxil olmuş qeydlərə baxmayaraq, Məşvərətçi Komitə pisləşən vəziyyətdən narahatdır. Bundan əlavə, Komitə anlayır ki, yuxarıdakı şərtlər milli azlıqlara mənsub şəxslər daxil olmaqla, müəyyən qrup sakinlərdə polis və milli təhlükəsizlik xidmətinin müstəqilliyi və peşəkarlığına inamsızlıq yaradır.

Tövsiyə

55. Məşvərətçi Komitə Hökuməti təxirə salınmadan bütün hüquq mühafizə orqanları əməkdaşlarının maarifləndirilməsini, qanunlara riayət etməsini və ittihamdan asılı olmayaraq saxlanılmış və ya həbs olunmuş şəxslərə münasibətdə hər hansı qəddar, alçaldıcı və ya qeyri-insani rəftar tətbiq etməməsini təmin etməyə bir daha çağırır. Hüquq mühafizə əməkdaşlarının peşəkarlığına əhali arasında inamını bərpa etmək, bununla yanaşı hər hansı pis rəftar faktının sürətli şəkildə təhqiq edilməsi və müvafiq olaraq cəzalandırılmasını təmin etmək üçün xüsusi səylər göstərilməlidir.

Qaçqınların və sığınacaq axtaranların vəziyyəti

Əvvəlki iki hesabat dövründən tövsiyələr

56. Əvvəlki hesabat dövrlərində, Məşvərətçi Komitə rəhbər orqanlara sığınacaq axtaran şəxslərin və qaçqınların müdafiəsinə yönəlmiş səyləri BMT Qaçqınlar üzrə Ali Komissarı ilə əməkdaşlıq əsasında artırmağı və təhsil də daxil olmaqla, bu qrup şəxslərin əsas hüquqlardan bərabər istifadəsinin təmin etmək üçün vasitələri nəzərdən keçirməyə çağırırmışdır.

Hazırkı vəziyyət

57. Məşvərətçi Komitə qeyd edir ki, 2007-ci ildə öz fəaliyyətinə başladığı andan indiyə qədər Dövlət Miqrasiya Xidməti daxil olmuş 327 ərizədən yalnız 2-də qaçqın statusu tanınmışdır. Ümumilikdə, qaçqın və sığınacaq axtaran əhali 1756 nəfərdən ibarətdir ki, təxminən bunlardan yarısı BMT-nin Qaçqınlar üzrə Ali Komissarının mandatu altında Çeçenistandan olan, deportasiyadan müdafiə olunan və çeçen qaçqın uşaqlara üçün məktəblərdən davamlı istifadə istisna olmaqla, rəhbərlikdən heç bir yardım almayan qaçqınlardır. Qaçqın statusu tanınmış qaçqınların iş axtarmaq hüquqları yoxdur və onlar birbaşa BMT-nin Qaçqınlar üzrə Ali Komissarının yardımından asılıdırlar. Ümumiyyətlə, qaçqınların əksəriyyəti dəhşətli iqtisadi və məişət şəraitində yaşamaları, geniş yayılmış qida çatışmazlığı və aşağı səviyyəli gigiyena nəticəsində çoxsaylı sağlamlıq problemləri olması barədə məlumat verilir. Bundan əlavə, çeçenlər yerli əhalinin bəzi hissələri tərəfindən əsassız mühakimə olunmaq və ayrı-seçkilik, həmçinin hüquq mühafizə əməkdaşları tərəfindən çox intensiv yoxlamalar və sui-istifadə hallarına məruz qalmaqla davam edirlər. Digər narahatlıq qaçqınlar və sığınacaq axtaranların mülki hüquqları barədədir, onların məruzə etdiklərinə əsasən, onlar maneələrlə və evlilik qeydiyyatı və ya doğum haqqında şəhadətnamə də daxil olmaqla, hüquqi sənədlərin verilməsində təxirə salınmalarla üzləşirlər.

Tövsiyə

58. Məşvərətçi Komitə Hökumətə təcili olaraq beynəlxalq və milli öhdəlikləri və BMT-nin Qaçqınlar üzrə Ali Komissarı ilə sıx əməkdaşlıq çərçivəsində qaçqınlar və sığınacaq axtaranların hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı söylərini artırmaları xüsusunda tövsiyəsini yenidən vurğulayır.

Çərçivə Konvensiyasının 7-ci maddəsi

Qeyri-hökumət təşkilatları və toplaşmaq azadlığı haqqında qanunvericilik

İki əvvəlki monitorinqdən tövsiyələr

59. Əvvəlki monitorinq dövrlərində, Məşvərətçi Komitə Çərçivə Konvensiyasının 7-ci maddəsində nəzərdə tutulan milli azlıqların toplaşmaq azadlığının səmərəli həyata keçirilməsinin müdafiəsi ilə məşğul olan təşkilatlara yaradılan çətinliklərlə yanaşı qeyri-hökumət təşkilatlarının qeydiyyatı prosesi xüsusunda narahatlığını ifadə etmişdir.

Hazırkı vəziyyət

60. Məşvərətçi Komitə dərin narahatlıqla qeyd edir ki, milli azlıqlara mənsub şəxslər də daxil olmaqla, insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində çalışan qeyri-hökumət təşkilatlarına münasibətdə ümumi iş mühiti çətin olmaqda davam edir. Məşvərətçi Komitə qeydiyyat prosesinin hələ də uzunmüddətli və xərc tələb edən, habelə mürəkkəb və qeyri-müəyyən hesab edən, 2009-cu il əlavələrindən sonra qeyri-hökumət təşkilatları üzrə qanunvericiliyin insan hüquqları standartlarına uyğunluğu haqqında Venesiya Komissiyasının rəyinə istinad edir. Məşvərətçi Komitə narahatlıqla qeyd edir ki, qeydiyyatdan keçmə formallıqları hökumət tərəfindən tənqidi və ya hətta “hökumətin düşmənləri” kimi yanaşılan milli azlıqlara mənsub şəxslər də daxil olmaqla, insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində çalışan qeyri-hökumət təşkilatlarına münasibətdə xüsusi çətinliklər yaradır. Hüquqi qeydiyyatdan keçməmiş, insan hüquqlarının qorunması və müdafiəsi və müvafiq hökumət qurumları ilə iş münasibətlərinin qorunması sahəsində bir sıra təşkilatların vacib funksiyaları həyata keçirməyə davam etməsi halını Məşvərətçi Komitə müsbət qarşılayır. Komitə bu təşkilatlara münasibətdə hüquqi qeyri-müəyyənliyi, həmçinin bir sıra vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələrinin qeyd etdiyi kimi, qeydiyyat prosesinin hüquqi şəxs statusunun əldə edilməsinin aydın və şəffaf hüquqi prosedurdan daha

çox “performans yoxlama vasitəsi” kimi funksiya göstərməsini narahatçılıqla qeyd edir. Komitə bundan əlavə, müxtəlif azlıq icmalarının nümayəndələrindən daxil olan məlumatlara əsasən narahatlıqla qeyd edir ki, gənclərin maraqlarını təmsil edən təşkilatların xüsusi dəstəklə təmin olunmasına baxmayaraq, milli azlıqlara mənsub gənc şəxslər milli azlıq gənc təşkilatlarını qeydiyyatdan keçirmək istəyən zaman bir sıra maneələrlə qarşılaşırlar.

Təvsiyə

61. Məşvərətçi Komitə Hökuməti təxirə salınmadan milli azlıqların bütün nümayəndələrinə, azlıqların hüquqlarının təşviqi və ya xüsusi maraqların təmsil edilməsi də daxil olmaqla toplaşmaq azadlığının səmərəli və əsassız maneə olmadan həyata keçirilməsini təmin etməyə çağırır.

Toplaşmaq azadlığı

Əvvəlki iki monitorinq dövründən tövsiyələr

62. Əvvəlki monitorinq dövrlərində Məşvərətçi Komitə hakimiyyət orqanlarını, o cümlədən qanunvericiliklə bağlı tədbirlər vasitəsilə milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin toplaşmaq azadlığından səmərəli istifadə etməsinin təmin olunmasına çağırışdır. Çərçivə Konvensiyası normalarınının və azlıqların müdafiəsinin digər aspektlərinin təşviqi məqsədilə fəaliyyət və ictimai toplantılar hər bir halda mərkəzi və yerli səviyyədə hakimiyyət orqanları tərəfindən dəstəklənməlidir, hər bir ayrı hala Konvensiya dar çərçivədə şərh olunmamalı və proporsionallıq şamil olunmalıdır.

Hazırkı vəziyyət

63. Məşvərətçi Komitə təəssüf edir ki, daxil olmuş məlumatlara əsasən, milli azlıqlara məxsus şəxslərin hüquqlarını təşviq edən, yaxud bununla bağlı məlumat yaymaq istəyən təşkilatlar yerli səviyyə də daxil olmaqla ictimai toplaşmaq istədikdə çətinliklərlə üzləşməkdə davam edirlər. Bütövlükdə cəmiyyətdə, həmçinin məsul vəzifəli şəxslər arasında Çərçivə Konvensiyasının norma və müddəaları barədə istənilən səviyyədə məlumatın olmaması ilə bağlı Məşvərətçi Komitə narahatlığını qeyd edir, məlumatlılığın artırılması və biliklərin yayılması istiqamətində azlıq təşkilatları və vətəndaş cəmiyyətinin xüsusi rolunu göstərir. İctimai toplantılar da daxil olmaqla onların fəaliyyətinə hakimiyyət orqanları tərəfindən maneə yaradılmamalıdır, əksinə bu fəaliyyət dəstəklənməlidir. Bununla əlaqədar, Məşvərətçi Komitə həmçinin 2011-ci ilin yazında və 2012-ci ildə “Demokratiya üçün oxu” çərçivəsində Bakıda baş tutmuş etirazlar zamanı fəallar və siyasi opponetlərin həbs dalğası ilə bağlı çoxsaylı məlumatlara istinad edir.¹⁵ Azərbaycanda toplaşmaq azadlığı ilə bağlı ümumi geriləmə Çərçivə Konvensiyası çərçivəsində hüquqlarını birgə təşviq etmək arzusunda olan azlıq təşkilatlarına yalnız qorxuducu təsir göstərə bilər.

Təvsiyələr

64. Məşvərətçi Komitə bir daha hakimiyyət orqanlarını Çərçivə Konvensiyasının normalarının təşviqi məqsədilə ictimai toplantılar da daxil olmaqla mərkəzi və yerli səviyyədə milli azlıqlara məxsus şəxslərin toplaşmaq azadlığını səmərəli və davamlı təmin etmək üçün qətiyyətli addımlar atmağa çağırır.

¹⁵ Bax, digərləri ilə yanaşı, “Human Rights Watch” Ümumdünya Hesabatı 2012: Azərbaycan; “Freedom House” dövlətləri keçid dövründə 2012, Azərbaycan; 19-cu maddənin şərhli Azərbaycan: Avrovizion nəticəsində ifadə azadlığı sahəsində vəziyyətin pisləşməsi, 25 iyun 2012-ci il

İfadə azadlığı

Əvvəlki iki monitoring dövründən tövsiyələr

65. Əvvəlki monitoring dövrlərində Məşvərətçi Komitə hakimiyyət orqanlarını Çərçivə Konvensiyası ilə müdafiə olunan milli azlıqlara məxsus şəxslərin öz mədəniyyəti, dili və yaxud mənsubiyyətini

qorumaq və inkişaf etdirməsi üçün qanuni fəaliyyətlərinə mane ola biləcək ifadə azadlığı ilə bağlı heç bir qanunsuz məhdudiyyətin qoyulmaması üçün bütün zəruri tədbirlərin görülməsinə çağırılmışdır.

Hazırkı vəziyyət

66. Məşvərətçi Komitə 2012-ci ilin avqustunda vətənə xəyanət maddəsi ilə təqsirli bilinən və 10 il həbs cəzasına məhkum olunmuş talış dilində “Tolishy Sado” qəzetinin baş redaktoru professor Novruzəli Məmmədovun ölüm xəbərini dərin kədərlə öyrəndi¹⁶. Məşvərətçi Komitə dərin narahatlıqla qeyd edir ki, Ağır Cinayətlərə dair Məhkəmənin 24 iyun 2008-ci il tarixində Cinayət Məcəlləsinin 274-cü maddəsilə çıxarılmış hökm təqsirli bilinən cənab Məmmədovun həyata keçirdiyi fəaliyyətə əslində Çərçivə Konvensiyası, həmçinin Prezidentin 1992-ci il Sərəncamı ilə icazə verilirdi. Məşvərətçi Komitə xüsusi olaraq talış dilində televiziya proqramının yaradılması ilə bağlı müraciət, Talış Mədəniyyət Mərkəzinin, həmçinin “Tolishy Sado” qəzetinin qeydiyyatdan keçməsi ilə bağlı Ədliyyə Nazirliyinə müraciət də daxil olmaqla talış dili və mədəniyyətinin təşviqinə yönəlmiş fəaliyyətə istinad edir. Çərçivə Konvensiyasının ratifikasiyası ilə hakimiyyət orqanlarının nəinki icazə verməli olduğu, o cümlədən fəal şəkildə dəstəkləməli olduğu (Konvensiyanın 5,7 və 9-cu maddələri) fəaliyyətin hökumətə qarşı xəyanət kimi qiymətləndirilməsi ağılasığmazdır. Məşvərətçi Komitə bir daha diqqətə çatdırır ki, ifadə azadlığı Çərçivə Konvensiyasının 7-ci maddəsində göstərilən kimi tənqid və yaxud mütləq şəkildə fərqli fikir ifadə etmək azadlığı daxil olaraq əsas insan azadlıqlarından biridir. Ağır Cinayətlərə dair Məhkəmənin hökmündə cənab Məmmədovun təqsirli bilinməsi üçün əlavə əsas kimi “talış xalqının hüquqlarının pozulması ilə bağlı beynəlxalq təşkilatlara müraciət etməsi”nin göstərilməsi Çərçivə Konvensiyasının 7-ci maddəsinin birbaşa pozulmasıdır.

67. Bundan əlavə, Məşvərətçi Komitə “Tolishy Sado” qəzetinin baş redaktoru vəzifəsində cənab Novruzəli Məmmədovun xələfi cənab Hilal Məmmədovun Məşvərətçi Komitənin ölkə səfərindən az əvvəl eyni ittihamlarla həbsini dərin narahatlıqla qeyd edir¹⁷. Cənab Hilal Məmmədova qarşı 3 iyulda irəli sürülmüş ittihamla o, 2006-cı ilin aprel və oktyabr aylarında İranda konfransda iştirak etməkdə və bu xüsusda İranın ictimai telekanalında guya etnik zəmində nifrətin salınması məqsədi ilə Azərbaycanda talış xalqı barədə danışmaqda günahlandırılırdı¹⁸. Bu hal Məşvərətçi Komitəni çox narahat edir, görünür ki, Çərçivə Konvensiyası ilə açıq-aşkar ona verilən hüquqlardan, o cümlədən ifadə azadlığı da daxil olmaqla istifadə etmək istədiyinə görə şəxsin ittiham olunması halı təkrarlanır. Bir sıra həmsöhbətin sözlərinə görə, bu hal onu göstərir ki, müəyyən milli azlığa mənsub olan şəxslər azlıq mənsubiyyətlərini ifadə etməyə can

¹⁶ Məşvərətçi Komitə daha əvvəl 2007-ci ilin noyabrında özünün ikinci rəyində cənab Məmmədovun 2007-ci ilin noyabrında guya İran üçün cəsusluq etmək və milli, irqi və dini zəmində nifrətə təhrik əsasında həbsi ilə bağlı dərin narahatlığını ifadə etmişdir.

¹⁷ Daxil olmuş məlumatlara əsasən iyunun əvvəllərində cənab Məmmədov cənab Novruzəli Məmmədovun ölümündən sonra çap olunmayan talış dilində çap olunan qəzeti dirçəltmək üçün fəaliyyət göstərirdi. O, ilkin olaraq narkotikə görə həbs olunmuşdu, sonradan bu ittiham Cinayət Məcəlləsinin 274-cü maddəsinə əsasən dövlətə qarşı xəyanət və 283.2.2 maddəsinə görə milli, irqi, yaxud dini zəmində nifrətin yaradılması ittihamına qədər dəyişmişdir.

¹⁸ Aşkardır ki, ittiham talış filologiyası sahəsində tanınmış iranlı professorun həmçinin guya İran Məxfi Xidmətinin agentini kimi işləməsi faktına istinad edir.

atarkən adətən qonşu dövlətlərlə əlaqə qurmaqda və Azərbaycana münasibətdə qeyri-loyal olmaqda ittiham olunurlar. Əlavə olaraq, Məşvərətçi Komitə həbs və ilkin dinləmə zamanı cənab Məmmədovla pis rəftara dair daxil olmuş etibarlı məlumatlardan da narahatdır (6-cı maddə ilə bağlı yuxarıdakı şərhlərə bax).

68. Bununla, Məşvərətçi Komitə çoxsaylı beynəlxalq qurumların məlumatlarına görə, zor işlətmə, o cümlədən zor işlətmə ilə hədələmə jurnalistlər və tənqidi fikir ifadə edə biləcək digər şəxslərə qarşı yönəlmiş ədalətsiz, yaxud selektiv cinayət təqibi hallarının davam etdiyini, yaxud daha da artığını dərin narahatlıqla qeyd edir ¹⁹. Avropa İnsan Haqları Məhkəməsi dəfələrlə Azərbaycana qarşı mətbuatı ictimai narahatlıq doğuran məsələlərin açıq müzakirəsindən daşındıra biləcək ədalətsiz hökmlərlə bağlı işlərə baxmışdır²⁰. Bununla əlaqədar, Məşvərətçi Komitə milli azlıqlara məxsus digər şəxslərin də, həmçinin mətbuatda, Azərbaycanda azlıqların hüquqlarının qorunması ilə bağlı fikirlərini ifadə etmək hüququndan istifadə etməsinin qarşısını ala biləcək yuxarıda qeyd olunmuş cənab Hilal Məmmədov işi ilə bağlı öz narahatlığını bir daha qeyd edir. Bununla əlaqədar Məşvərətçi Komitə böhtana görə cinayət məsuliyyətinin ləğvi ilə bağlı milli qanunvericiliyə düzəlişlər planlarını qeyd edir, Milli Fəaliyyət Proqramına əsasən bu iş 2012-ci ilin sonuna qədər başa çatdırılmalıdır²¹.

Təvsiyələr

69. Məşvərətçi Komitə bir daha hakimiyyət orqanlarını Azərbaycanda azlıqların hüquqlarının həyata keçirilməsi ilə bağlı tənqiddən, o cümlədən milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin ifadə azadlığının qanunsuz məhdudlaşdırılması hallarından çəkinməyə çağırır. Azlıqların beynəlxalq hüquq normaları və azlıqların dil, mədəniyyət və mənsubiyyətinin qorunması və inkişafı üçün münasib şəraitin yaradılması tələblərinin qanuniliyinə məsul vəzifəli şəxslərin, xüsusilə ədliyyə sahəsində çalışanların maarifləndirilməsi üçün qətiyyətli tədbirlər görülməlidir.

70. Məşvərətçi Komitə hakimiyyət orqanlarını azlıqların hüquqlarının müdafiəsi fəalları bu sahədə fəaliyyətləri ilə əlaqədar cinayət işi açılan milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin müstəqil və tərəfsiz məhkəmə qarşısında ədalətli mühakimə olunmasının təcili olaraq təmin edilməsinə çağırır.

Çərçivə Konvensiyasının 8-ci maddəsi

Dini etiqadın nümayiş olunması

Əvvəlki iki monitoring dövründən təvsiyələr

71. Əvvəlki monitoring dövrlərində Məşvərətçi Komitə hakimiyyət orqanlarını etiqad azadlığı və dini ədəbiyyatın idxalı ilə bağlı qanunvericilik müddələrinin milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin öz dini etiqadını nümayiş etdirmək hüququna xələl gətirilməməsinin təmin olunmasına dəvət etmişdir. Bundan əlavə, Məşvərətçi Komitə hakimiyyət orqanlarını milli azlıqlara mənsub şəxslərin qeyri-ənənəvi dini icmalar da daxil olmaqla fərdi, yaxud digərləri ilə birlikdə sərbəst şəkildə dini mənsubiyyətini nümayiş etdirmək imkanlarının təmin olunmasına çağırır.

Hazırkı vəziyyət

¹⁹ Digərləri ilə yanaşı bax, Media Rights Institute Azərbaycanda ifadə azadlığı Yarımillik hesabat Yanvar-iyun 2012, Bakı, İyul 2012, işləri ilə əlaqədar jurnalistlərin polis və digər hüquq-mühafizə orqanları nümayəndələri tərəfindən narahat edilməsi və döyülməsi ilə bağlı çoxsaylı hallar barədə ətraflı məlumat verilir. Həmçinin bax, İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkil, Azərbaycanda insan hüquqları sahəsində qeydlər, İfadə azadlığı, birləşmək azadlığı, dinc toplaşmaq azadlığı, 29 sentyabr 2011-ci il.

²⁰ Bax, məsələn, Fətullayev Azərbaycana qarşı (2010)

²¹ Bax, Milli Fəaliyyət Proqramı, maddə 1.2.7. Dekabr 2011, <http://en.president.az/articles/4089>

72. Məşvərətçi Komitə qeyd edir ki, Dini etiqad azadlığı haqqında qanuna 2009-cu ildə edilmiş düzəlişlər, sonrakı bir sıra məhdudiyətlər dini icmalara tətbiq olunmuşdur. Bütün icmaların öz fəaliyyətlərini davam etdirmək üçün yenidən qeydiyyatdan keçməsi tələbindən əlavə ilkin icazə olmadan dini ədəbiyyatın yayılması və ibadət kimi dini fəaliyyətin qeydiyyat yerindən başqa digər yerlərdə həyata keçirildiyinə görə yüksək cərimə tətbiq olunmuşdur. Hakimiyyət orqanları bununla izah edir ki, yenidən qeydiyyatdan keçmə yalnız formal xarakter daşıyır və müvafiq icmanın hüquqi statusunu dəyişdirmir. Bununla belə, Məşvərətçi Komitə səfəri zamanı rəsmi olaraq məlumatlandırılıb ki, hakimiyyət orqanları yenidən qeydiyyatdan keçməmiş icmaları ləğv etmək hüququna malikdir, halbuki bu hüququndan heç zaman istifadə etməyib. Məşvərətçi Komitə hətta məhkəməyə müraciət etdikdən sonra belə yenidən qeydiyyatdan keçə bilməyən icmalar üçün hüquqi qeyri-müəyyənlikdən narahatdır. Bundan əlavə, Məşvərətçi Komitə uzun və qabaqcadan sonu bilinməyən fəaliyyət və yerli hakimiyyət orqanları tərəfindən qeydiyyatın başa çatmadığı yerlərdə məscid və kilsələrin bağlanması barədə öyrənmişdir²². Hakimiyyət orqanlarının məlumatına görə, 2012-ci ilin iyul ayında təqribən 900 müraciətdən 576 icma yenidən qeydiyyatdan keçmişdir.

73. Məşvərətçi Komitə qeyd edir ki, müsəlman icmaları iki dəfə qeydiyyatdan keçməlidir, belə ki, yuxarıda təsvir olunmuş prosedurdan əlavə onlar Qafqaz Müsəlmanları Ruhani İdarəsinə müraciət etməlidirlər. Məlumatlara əsasən proses ləzgi və avarlar kimi milli azlıqların da daxil olduğu sünni təriqətinə mənsub olan icmalar üçün xüsusilə çətinlikdir, belə ki, onların müraciətlərinin təsdiqlənməsi İdarə tərəfindən selektiv şəkildə yubadılır, yaxud bundan imtina olunur. Məlum olduğu kimi, Bakıdakı ləzgi məscidinin qeydiyyatdan çıxarılması və fərqli adla yenidən qeydiyyatdan keçməsinin istənilməsi halda (yuxarıda 5-ci maddə üzrə şərtlərə bax) Gəncədə Alban adlanmış məscid də daxil olmaqla 2009-cu ildən bəri bağlanan məscidlərin əksəriyyəti sünni məscidləri olmuşdur²³.

74. Məşvərətçi Komitə həmçinin “icazə verilməmiş yerlərdə”, o cümlədən şəxsi evlərdə ibadət etdiyinə görə həbs olunmuş və birgə ibadət üçün görüşməyəcəkləri ilə bağlı bəyanat imzalamağa məcbur edilmiş şəxslər barədə də məlumatlıdır. Hətta bəzi müsəlmanların saqqallarının polis tərəfindən məcburi qırılması ilə bağlı məlumatlar da daxil olmuşdur³¹. Əlavə olaraq, Məşvərətçi Komitə Gürcü Ortodoks Kilsəsi üzvlərinin ibadət və təhsil məqsədləri üçün az sayda dini ədəbiyyat idxal etmək istədiyi zaman üzləşdiyi çətinliklərlə bağlı məlumatlardan narahatdır. 2010-cu ilin dekabrında qadınların məktəb və universitetlərdə baş örtüyü geyməsi qadağan olunmuş, bu da öz növbəsində əhəmiyyətli sayda şəxsin məktəbi atması ilə nəticələnmişdir. Məlumatlara əsasən, bu vəziyyət xüsusilə daha dindar milli azlıq icmalarına təsir etmişdir.

75. Baxmayaraq ki, Məşvərətçi Komitə qeyri-ənənəvi dini qruplar və mümkün ekstremist tendensiyalara qarşı əhali arasında geniş yayılmış narahatlığı başa düşür və dini fəaliyyətə nəzarət edilməsi ilə bağlı hakimiyyət orqanlarının fəaliyyətini dəstəkləyir, eyni zamanda xəbərdar edir ki, bütün qeydiyyat prosedurları şəxsin öz dini etiqadını başqaları ilə birgə icmada nümayiş etdirmək hüququ nəzərə alınmaqla ədalətli və aşkar həyata keçirilməlidir. Bununla əlaqədar, təəssüflə qeyd edir ki, bəzi müşahidəçilərin fikrincə, İslamın tədrisinin əhəmiyyətli dərəcədə ixtisar olunması bəzilərin etiqadların, o cümlədən cəmiyyətdə bəzi qeyri-ənənəvi icmaların etiqadına münasibətdə anlaşılmaqlığa və qeyri-tolerantlığın gətirib çıxarmış və eyni etiqadın müxtəlif təriqətləri arasında din daxili gərginlik və anlaşılmaqlığa gətirib çıxarır.

Təvsiyələr

²² Avropa Şurası Parlament Assambleyası (AŞPA) Avropa Şurası üzv dövlətləri tərəfindən öhdəlik və vəzifələrin həyata keçirilməsi üzrə Komitə, Azərbaycan tərəfindən öhdəlik və vəzifələrin həyata keçirilməsi, 25 aprel 2012-ci il

²³ Bax, bununla, Human Rights Without Frontiers International, Azərbaycan Etiqad Azadlığı Təhlili, Aprel 2012-ci il.

³¹ Bax, digərləri ilə yanaşı, Azərbaycan üzrə “ECRI”nin üçüncü hesabatı, 23 mart 2011-ci il.

76. Məşvərətçi Komitə hakimiyyət orqanlarını bütün milli azlıqlara mənsub şəxslərin fərdi və yaxud digərləri ilə icma halında sərbəst şəkildə öz dini etiqadını ifadə və nümayiş etdirə bilməsini, eləcə də davam edən yenidən qeydiyyatdan keçmə prosesinin ədalətli və şəffaf həyata keçirilməsinin təmin olunması üçün qətiyyətli addımlar atmağa çağırır. Bütün imtinalar sürətli və səmərəli hüquqi təminata açıq olmalıdır.

Maddə 9. Çərçivə Konvensiyası

Azlıqların dilində televiziya və radio yayımı və mətbuatda çap

İki öncəki monitorinqin nəticələri üzrə tövsiyələr

77. Öncə aparılmış monitorinqlərin nəticələri üzrə Məşvərətçi Komitəsi hakimiyyət orqanlarını televiziya və radio yayımı üzrə hazırkı qanunvericiliyi nəzərdən keçirməyə və milli azlıqların dilində yayımında maneələrin aradan qaldırılmasını təmin etməyə, xüsusən də özəl sektorda, beləliklə milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin 9.1 və 9.3 maddələrdə əks olunmuş hüquqlarından səmərəli şəkildə bəhrələnməsini təmin etməyə çağırmışdır.

Hazırkı vəziyyət

78. Məşvərətçi Komitə təəssüf edir ki, milli azlıqların dilində televiziya və radio yayımına dair mövcud qanunvericiliklə bağlı tərəqqi əldə olunmamışdır. Əksinə, Milli Yayım Şurası tərəfindən qəbul edilmiş qaydalara əsasən, 2008-ci ildən etibarən ictimai televiziya nümayiş etdirilən bütün filmlər dövlət dilində və ya türk dilində yayımlanmalıdır. Milli azlıqların dilində ictimai televiziya günorta vaxtı bazar günündən-cümə gününədək rus dilində yayımlanan 15 dəqiqəlik xəbərlər verilişindən başqa heç bir dövlət televiziyası və ya radiosu fəaliyyət göstərmir. Məşvərətçi Komitə milli azlıqların dilində proqramları yayımlayan hər hansı özəl radio və ya televiziya kanalı barədə məlumatlı deyil.

79. Çap mətbuatına əsasən, Məşvərətçi Komitəyə məlum olmuşdur ki, 1997-ci ildən etibarən milli azlıqların qəzet və ya broşuralarına ictimai yardım göstərilmiş, mədəniyyət mərkəzləri özəl donorlardan və ya beynəlxalq təşkilatlardan maliyyə ala bilər bunun üçün isə öncədən icazə alınmalıdır (Maddə 5-ə edilən şərhlərə bax). Prezident yanında təsis edilmiş xüsusi fondla mətbuata ayrılan vəsaitə məsul şəxslər təsdiqləmişlər ki, onlar tərəfindən milli azlıqların dilində mətbuata deyil qeyri-hökumət təşkilatlarına yardım məqsədilə vəsait ayrılır. Lakin bu fond mətbuata dəstəyə yönəldilmiş bir institutdur. Yuxarıda qeyd olunmuş ziddiyyətli bəyanatlar müxtəlif fondların konkret təyinatında qarışıqlığı göstərir. Məşvərətçi Komitə təəssüf edir ki, milli azlıqlar öz dillərində mətbuatın mövcud olmasının əhəmiyyətindən, öz mənsubiyyətlərini qoruyub inkişaf etdirmək və Çərçivə Konvensiyanın 9.3 maddəsinə uyğun olaraq öz şəxsi mətbuatlarını yaradıb ondan istifadə etmək hüquqlarından tam xəbərsizdilər.

Təkliflər

80. Məşvərətçi Komitə bir daha hakimiyyət orqanlarını azlıqların dilində radio və televiziya yayımında mövcud maneələrin aradan qaldırılmasına, eləcə də azlıqların təşkilatlarının öz dillərində çap və mətbuat yayımının inkişafı üçün səmərəli imkanların yaradılması, o cümlədən maliyyələşdirilməsini təmin etməyə çağırır.

Azlıqlar mətbuatda

Öncəki iki monitorinqin nəticələri üzrə tövsiyələr

81. Öncəki monitorinqlərdə, Məşvərətçi Komitə hakimiyyət orqanlarını mətbuat azadlığına xələl gətirmədən ictimai radio və televiziya azlıqların dilində yayımın genişləndirilməsi, eləcə də milli azlıqların problemlərinin mətbuatda işıqlandırılması məqsədilə proqramların sayının artırılması üçün azlıqların nümayəndələri ilə sıx əməkdaşlığa dəvət etmişdir. Bununla yanaşı, hakimiyyət orqanlarına azlıqların dilində mətbuatın nəşrlərə hazırlanmasında və yayımında maneələrin aradan qaldırılması, eləcə də bu kimi tədbirlərə əlavə köməkliyin göstərilməsi ilə bağlı müraciət olunmuşdur.

Hazırkı vəziyyət

82. Məşvərətçi Komitə milli azlıqların mətbuatda hazırkı iştirakı ilə bağlı vəziyyətdə dəyişikliyin olmamasını qeyd edir. Azlıqların dilində mədəni və ya musiqili verilişlərin nümayişi və ya xüsusi folklor tədbirlərinin yayımı davamlı olaraq milli azlıqlarla bağlı aidiyyəti məsələləri məhdud şəkildə əhatə edir. Azlıqların icmalarının sayı, xüsusən də sayca az olan məsələ avar və ya qriz azlıqların tarixi və mədəniyyəti, əfsuslar olsun ki çoxluq arasında əsas etibarlı ilə tanınmır. Ümumiyyətlə, məhdud mətbuat məkanında geniş şəkildə senzuranın müxbirlərə³² şamil edilməsi davam edir, azlıqlara mənsub olan bir çox mətbuat nümayəndələri satqınlıqda mümkün ittihamlardan uzaq olmaq üçün ehtiyatla davranmışlar. Məşvərətçi Komitə həmçinin davamlı şəkildə mətbuatda qərəzlilik (tərəflilik) üzrə davamlı olaraq hesabat hazırlayır, xüsusən də erməni azlıqları barəsində mənfi təsəvvürün yaradılmasına tövhə verən Dağlıq-Qarabağ ətrafında münaqişəni qeyd edir. Mətbuat Şurası mətbuatda baş verən mümkün dözümsüzlük və ya nifrətlə dolu çıxışlarla bağlı halların araşdırılması məqsədilə təsis edildiyinə baxmayaraq, qadının erməni kimi qələmə verilməsi Şura tərəfindən alçaldıcı hesab edilmişdir və qəzetdə bu bəyanatın geri götürülməsi xahiş olunmuşdur, 2009-cu ildə baş vermiş bir insidentdən başqa etnik-arası münasibətlər ilə bağlı heç bir şikayət daxil olmadığı davamlı olaraq bildirilmişdir.³³

Tövsiyə

83. Məşvərətçi Komitə bir daha hakimiyyət orqanlarını azlıqların nümayəndələrinin ilə sıx əməkdaşlıqda mətbuat vasitəsilə azlıqların nüfuzuna xələl gətirilməməsi məqsədilə milli azlıqların cəmiyyətləri ilə bağlı məsələləri əhatə edəcək proqramların hazırlanması və yayımını təmin və təşviq etməyə çağırır.

84. Məşvərətçi Komitə hakimiyyət orqanlarını azlıq mənşəli müxbirlər daxil olmaqla mətbuat azadlığının səmərəli şəkildə təminatına çağırır.

Çərçivə Konvensiyası, Maddə 10

İcraiyyə orqanlarında azlıqların dilindən istifadə.

Öncəki iki monitorinqin nəticələri üzrə tövsiyələr

85. Öncə aparılmış monitorinqin nəticələrinə görə, Məşvərətçi Komitə hakimiyyət orqanlarını milli azlıqların nümayəndələri ilə sıx əməkdaşlıqda Çərçivə Konvensiyanın 10.2 maddəsi ilə müəyyən edilmiş bütün sahələr üzrə icraiyyə orqanlarında azlıqların dilinin istifadəsi şərtlərini müəyyənləşdirən xüsusi normalar, eləcə də Dövlət dili qanununa əlavə olaraq azlıqların dilinin istifadəsinə dair ayrıca qanunvericiliyin təqdim edilməsinə çağırılmışdır.

³² Bax, digərləri ilə yanaşı, Mətbuat azadlığı üzrə ATƏT Nümayəndəsinin press-relizi: ATƏT-in mətbuat nümayəndəsinin Azərbaycanda mənfi inkişaf ilə bağlı narahatlığı.

³³ Bax, "ECRI"nin Azərbaycan üzrə üçüncü hesabatına, 23 mart 2011.

Hazırkı vəziyyət

86. Məşvərətçi Komitə təəssüflə qeyd edir ki, icraiyyə orqanları ilə təmasda azlıqların dilindən istifadə edilməsində tərəqqi əldə olunmamışdır: qanunvericiliyə görə icraiyyə orqanlarında və orqanları ilə bütün yazışmalar hələ də dövlət dilində aparılmalıdır. Məşvərətçi Komitə aldığı məlumatlara görə, Ombudsmanın regional ofisləri rus dilində məlumatları qəbul edir, lakin cavabları rəsmi dildə hazırlayır. Buna əlavə olaraq, rus dili dövlət qulluqçusunun dil qabiliyyətindən və istəyindən asılı olaraq bəzi bölgələrdə şifahi olaraq istifadə olunmaqdadır.

Buna baxmayaraq, Məşvərətçi Komitə narahatçılığını ifadə edərək bildirir ki, digər milli azlıqların nümayəndələrindən aldığı məlumatlara görə azlıqların dilinin istifadəsi dəstəklənmir və buna görə onlar ictimai yerlərdə, xüsusən də şəhər mərkəzlərində özlərini narahat hiss edirlər. Məşvərətçi Komitə bir daha diqqətə çatdırır ki, Çərçivə Konvensiyasının 10-cu maddəsinə uyğun olaraq milli azlıqlar hüquqlarından səmərəli şəkildə bəhrələnmək məqsədilə azlıqların dilinin istifadəsi fəal şəkildə təşviq olunmalıdır.

87. Məşvərətçi Komitə xüsusilə sayca az saylı milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin məsələlərə, saxurlar və buduqların hüquqlarının qorunmasından narahatdır, belə ki, bu azlıqların dilində fəal danışanların sayı nəzərə cərpacaq dərəcədə azalmışdır. Sayca az saylı milli azlıqların nümayəndələrinin öz dillərindən, o cümlədən ictimai yerlərdə istifadəsini təmin edə biləcək müsbət yönümlü tədbirlər görülməli və az istifadə olunan azlıqların dili təşviq edilməlidir. Bu baxımdan, Məşvərətçi Komitə təəssüf edir ki, Avropa Şurasına qoşularkən üzərinə götürdüyü öhdəlikdən başqa Regional və Azlıqların Dilləri üzrə Avropa Xartiyasının ratifikasiyası istiqamətində tərəqqi əldə olunmamışdır.³⁴

Təvsiyələr

88. Məşvərətçi Komitə hakimiyyət orqanlarını qanunverici tədbirlər daxil olmaqla milli azlıqlara mənsub şəxslərin Çərçivə Konvensiyasının 10-cu maddəsinə uyğun olaraq öz dillərindən icraiyyə orqanları ilə təmasda səmərəli şəkildə istifadə etməsinə çağırır.

89. Sayca kiçik olan milli azlıqlara mənsub şəxslərin dil hüquqlarının təmin olunması istiqamətində xüsusi səylər göstərməlidir. Bununla əlaqədar olaraq, Məşvərətçi Komitə hakimiyyət orqanlarını Regional və Azlıqların Dilləri üzrə Avropa Xartiyaya qoşulma mərhələsindən sonrakı öhdəliyinə uyğun olaraq sənədin ratifikasiya etməsinə çağırır.

Çərçivə Konvensiyasının 11-ci maddəsi

İkidilli topoqrafik qeydlər və digər yazılar

Öncəki iki monitorinqin nəticələri üzrə təvsiyələr

90. Öncəki monitorinqlərdə Məşvərətçi Komitə hakimiyyət orqanlarını Çərçivə Konvensiyasının 10-cu maddəsinə uyğun olaraq milli azlıqlara mənsub şəxslər tərəfindən topoqrafik qeydləri və digər yazıları nümayiş etdirmək üçün imkan yaradacaq qanunverici pilləsi də daxil olmaqla müvafiq tədbirlərin görülməsinə çağırır.

Hazırkı vəziyyət

³⁴ Azərbaycan 25 yanvar 2002-ci ilədək Regional və Azlıqların Dili üzrə Avropa Xartiyasının imzalanması və ratifikasiyası öhdəliyini üzərinə götürmüşdür. Sənəd 21 dekabr 2001-ci ildə imzalanmışdır.

91. Məşvərətçi Komitə təəssüf edir ki, milli azlıqlara mənsub şəxslər tərəfindən şəxsi yazılar daxil olmaqla topoqrafik qeydləri və digər yazıları hətta onlar çoxluq təşkil etdikləri ərazilərdə nümayiş etdirmək imkanı ilə bağlı əhəmiyyətli dərəcədə tərəqqi əldə edilməmişdir. Dövlət dilini istifadə edilən yeganə dili təmin edən hüquqi çərçivəsi Çərçivə Konvensiyasının müvafiq maddələri hələ də ziddiyyət təşkil edir. Məşvərətçi Komitənin məlumatına əsasən, bəzi işarələr mövcuddur, lakin əsasən azərbaycan və ingilis dillərində. Hökumət və bir çox azlıqların nümayəndələrinin dediyinə görə, azlıqların dilində topoqrafik qeydlərə ehtiyacın olmaması əhalinin demək olar ki hamısının azərbaycan dilində danışmasından irəli gəlir. Məşvərətçi Komitə azlıqların dilindən ictimaiyyətdə istifadənin, o cümlədən iki dildə küçə lövhələrin quraşdırılmasının bütövlükdə tolerantlığın səviyyəsi və cəmiyyətdə müxtəlifliyin qiymətləndirilməsi kimi müsbət nəticələrindən məlumatsızlığa təəssüflə yanaşır.³⁵

92. Məşvərətçi Komitə bir daha hakimiyyət orqanlarını qanunvericiliyin Çərçivə Konvensiyasına uyğunlaşdırılmasına və 11-ci maddəyə uyğun olaraq azlıqların dilinin ictimai və digər yerlərdə nümayiş etdirilməsinə imkan yaratmağa çağırır.

Çərçivə Konvensiyasının 12-ci maddəsi

Milli azlıqların mədəniyyəti, dili, tarixi və dini haqqında biliklərin təşviq edilməsi

Öncəki iki monitorinqin nəticələrin üzrə tövsiyələr

93. Öncəki monitorinqlərdə, Məşvərətçi Komitə hakimiyyət orqanlarını mənfi stereotipləri təşviq etmədən milli azlıqların mənsubiyyəti və mədəniyyəti haqqında geniş məlumat verəcək tarix dərsliklərinin və digər tədris materiallarının hazırlanmasına çağırmışdır. Bu işə gələcəkdə hakimiyyət orqanlarını təhsil sisteminin dövlət dilində aparılmasına baxmayaraq, azlıqların dili, tarixi və mədəni irsinin tədqiqinə bərabər dəstəyin verilməsinin təmin edilməsinə həvəsləndirəcəkdir.

Hazırkı vəziyyət

94. Məşvərətçi Komitə təlimlərin keçirilməsi və dəyirmi masaların təşkili, o cümlədən Azərbaycanda yaşayan milli azlıqlara dair kitabın nəşr edilməsi vasitəsi ilə milli azlıqlar ilə bağlı biliklərin təşviq edilməsi və qarşılıqlı anlaşmanın və hörmətin inkişaf etdirilməsi söylərinin Dövlət Hesabatında əks olunduğunu qeyd edir. Bu kimi söyləri alqışlayaraq, Komitə bu tədbirlərin müvəqqəti xarakter daşdığını və bu addımların insan hüquqları barəsində məlumatlılığın yaxşılaşdırılması bütövlükdə insan hüquqları və tolerantlıq üzrə təlim layihələri ilə əlaqəli olmasını anlayır, lakin bunlar sisteməlik xarakter alaraq dərsliklərə və məktəb proqramına daxil olmalıdır. Əksər azlıq icmalarının nümayəndələrinin sözlərinə görə, onların dili, ənənələri və ya tarixi ilə bağlı məlumat əldə olunmazdır və yaxud folklor stereotipləri ilə məhdudlaşdırılmışdır, xüsusən də neqativ konnotasiyalar məsələn “dağlılar”, “kəndlilər” ən pisi isə ermənilərlə bağlı. Məşvərətçi Komitə dövlət məmurları tərəfindən məlumatlandırılmışdır ki, milli azlıqların dili və mədəniyyəti həftədə iki saat “müvafiq” məktəblərdə tədris olunur, elə çıxır ki yalnız milli azlıqlara mənsub olan tələbələr öz mədəniyyəti haqqında biliklər alır, lakin bu cür təlim ümumi tədrisdə aparılmır. Bununla yanaşı, azlıqların dilində və ya dili və mədəniyyəti üzrə tədqiqatın aparılmasını təşviq edəcək xüsusi vəsait və ya proqramlar mövcud deyil (aşağıda qeyd olunanlara bax).

95. Məşvərətçi Komitə həmçinin tarix dərsliklərinin hələ də az təhlil olunduğundan və digər fikirlərin yer almasının mümkün olmamasının ola bilsin bəzi azlıqlara qarşı stereotiplərin

³⁵ Bax, Milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin dil hüquqlarına dair “ACFC” üçüncü şərh, may 2012.

güclənməsinə və artmasına gətirib çıxaracağından narahatdır. Yalnız sıx yaşadıkları ərazilərdə azlıqların dilində bir neçə məktəbdə tədrisin aparılması bu və ya digər milli azlığa mənsub şəxslərin öz dilində dilin və mədəniyyətin tədrisi müvafiq azlığa mənsub tələbələrlə çoxluq təşkil edən mənşəli tələbələrin bir və ya bir neçə milli azlıqla bağlı məsələlərin birgə müzakirəsi demək olar ki mümkünsüz edir və beləliklə uçuşunu bir qədər də dərinləşdirir. Bəzi qruplara qarşı mənfi münasibəti və dözümsüzlük səviyyəsini nəzərə alaraq, Məşvərətçi Komitə təəssüf edir ki bununla bağlı heç bir təşəbbüslər irəli sürülmür.

Tövsiyə

96. Məşvərətçi Komitə ölkə rəhbərliyini tədris materiallarında milli azlıqlar və onların mədəniyyəti haqqında müvafiq məlumatlar verməyə, kurikulum və məktəb rəhbərliyi vasitəsilə müxtəlif kökə malik şagirdlər arasında tolerantlığın və qarşılıqlı anlaşmanın gücləndirilməsi məqsədilə müsbət mübadilənin həyata keçirilməsi, o cümlədən tarixin tədris olunması zamanı müxtəlif perspektivlərin dərk edilməsinin təşviq edilməsini təmin etməyə çağırır.

Dərslilər və müəllimlərin təlimi

Əvvəlki iki monitorinqlərə əsasən verilmiş tövsiyələr

97. Əvvəlki monitorinqlərdə Məşvərətçi Komitə ölkə rəhbərliyini aidiyyəti olan milli azlıqların nümayəndələri ilə məsləhətləşmələr yolu ilə onlar üçün dərslilər və müəllimlərin təlimi sahəsində olan boşluqları aradan qaldırmağa çağırmışdır.

Hazırkı vəziyyət

98. Məşvərətçi Komitə milli azlıqların dillərinə dair dərslilərin hazırlanması və nəşri istiqamətində ölkə rəhbərliyinin səylərini alqışlayır. Bununla belə, Komitə, milli azlıqlara məxsus şagirdlərin ehtiyaclarını ödəmək üçün dərslilərin sayının kifayət qədər olmamasından və bir çox məktəblərin təhsilin ikinci mərhələsinə keçmək üçün milli azlıqların dillərinə dair heç bir kitablarının olmamasından təəssüf hissi keçirir. Bundan əlavə, Məşvərətçi Komitə anlayır ki, Gürcüstanla və Rusiya ilə müvafiq dərslilərin mübadiləsi sahəsində ikitərəfli sazişlər hələ də mövcuddur, lakin son zamanlar bu sazişlər yalnız milli azlıqların dilləri üzrə dərslilərə və ədəbiyyat dərslilərinə aid edilərək məhdudlaşdırılmışdır. Milli azlıqların nümayəndələri təsdiq edirlər ki, milli azlıqların dillərində dərslilərin, xüsusilə riyaziyyat və biologiya dərslilərinin əldə olunması sahəsində köklü problemlərlə üzləşirlər. Müvafiq dərslilərin olmaması, öz növbəsində bu fənlərin tədrisinin keyfiyyətini aşağı salır.

99. Müəllimlərin təlimi və onun keyfiyyətinə gəldikdə isə, Məşvərətçi Komitə həmsöhbətlərlə, o cümlədən cavabdeh şəxslərlə müzakirələrdən anlamışdır ki, milli azlıqların dilləri üzrə müəllim hazırlığı imkanları getdikcə azalır. Məsələn, Bakı Dövlət Universitetinin ləzgi dilinin filologiyası bölməsi tələbələrin marağının az olması, universitetdə təhsil ödənişinin artması və digər səbəblərdən bu yaxınlarda bağlanmışdır. Lənkəranda çoxlu sayda talışların yaşamasına və regionda ibtidai məktəblərdə talış dilinin keçilməsinə baxmayaraq, Lənkəran Dövlət Universitetdə talış dili bölməsi yoxdur. Nəticədə milli azlıqların dillərinin tədrisi müvafiq təlimi olmayan müəllimlər tərəfindən həyata keçirilir. Milli azlıqların nümayəndələrinin sözlərinə görə milli azlıqların dillərinin tədris edildiyi siniflərin sayı müəllimlərin olmaması səbəbindən getdikcə azalır. Milli azlıqların dilini tədris edən müəllimlərin hazırlığının istismar xərclərini nəzərə alsa da, Məşvərətçi Komitə yetərli sayda təlim keçmiş müəllimlərin hazırlanmasının vacibliyini vurğulayır. Qonşu ölkələrlə akademik sahədə tələbələrin və gənc mütəxəssislərin

mübadiləsinə dair ikitərəfli sazişlərin imzalanması sürətlə pisləşən vəziyyəti yaxşılaşdırmaq üçün vasitə ola bilər.

Təvsiyələr

100. Məşvərətçi Komitə müvafiq məktəblərdə tədrisin keyfiyyətini təmin etmək üçün ölkə rəhbərliyini milli azlıqların dilində dərslikləri hazırlanması və paylanması sahəsində səylərini artırmağa çağırır.

101. Məşvərətçi Komitə ölkə rəhbərliyini müvafiq məktəbləri milli azlıqların dilini tədris edən yetəri sayda müəllimlərlə təmin etmək üçün müvafiq sayda müəllimə təlim keçmək sahəsində səylərini artırmağa və bütün mümkün imkanları nəzərdən keçirməyə çağırır.

Milli azlıqların təhsil imkanları

Hazırkı vəziyyət

102. Məşvərətçi Komitə milli azlıqlara məxsus olan şəxslərin təhsil almasında maneələrin olmamasını öyrənməkdən məmnundur. Əsas tədris dilləri olan Azərbaycan, rus və gürcü dillərini mükəmməl bilməyən uşaqlara bir illik məktəbəqədər hazırlıq imkanı verilir. Məktəbdən əsas yayınma halları Azərbaycanın kənd və dağlıq rayonlarında baş verir və milli azlıqlar da əsasən bu ərazilərdə yaşayır. Ən pis vəziyyət cənub regionunda müşahidə olunur və ən çox da qızlara mənfi təsir edir, belə ki, burada qızlar erkən yaşda ailə qurur, eləcə də kasıb ailələrin oğlanların təhsilinə üstünlük verilir. Əlavə olaraq, Məşvərətçi Komitəyə bəzi milli azlıqların icmalarının verdiyi məlumatlara görə, gənclərə xaricdə təhsil almaq imkanı verən "Xaricdəki gənc azərbaycanlılar" təhsil proqramı, milli azlıqlara deyil, əsasən Azərbaycanlı mənşəyə malik olan gənclərə üstünlük verir.

Təvsiyə

103. Məşvərətçi Komitə ölkə rəhbərliyini milli azlıqlara məxsus bütün insanlar, o cümlədən ölkənin ucqar yerlərində yaşayanlar üçün təhsil almaqda bərabər imkanlar yaratmaq sahəsində səylərini gücləndirməyə çağırır.

Çərçivə Konvensiyasının 13-cü Maddəsi

Milli azlıqlar üçün özəl məktəblər

Əvvəlki iki monitorinqlərə əsasən verilmiş təvsiyələr

104. Əvvəlki iki monitorinqlərə əsasən verilmiş təvsiyələrdə, Məşvərətçi Komitə azlıqların dilinin və mədəniyyətinin qorunması və inkişafına məsələn Bakıdakı yəhudi məktəbinə tövəhə verə biləcək özəl təhsil müəssisələrinin təsis edilməsi və fəaliyyətinə dəstək göstərilməsində hakimiyyəti dəstəkləmişdir.

105. Cari vəziyyət

Məşvərətçi Komitə ölkə ərazisində milli azlıqların öz dilləri və mədəniyyətləri haqqında öyrənmə biləcəkləri müxtəlif şənbə məktəblərinin mövcud olmasını alqışlayır. Lakin bununla yanaşı, Komitə qeyd edir ki, bu təşəbbüslərə yerli hakimiyyət orqanları tərəfindən icazə verilsə də,

adətən, onlara heç bir maliyyə dəstəyi göstərilir və bu təşəbbüslərin reallaşması icmaların öz imkanlarından və milli azlıqların dilində dərs deyə bilən şəxslərin mövcudluğundan asılı olur. Bir sıra milli azlıqların nümayəndələri Komitəyə məlumat vermişlər ki, onlar dəfələrlə və heç bir nəticəsi olmadan müvafiq qurumlardan şənbə məktəbləri üçün yerlərin ayrılmasını xahiş etmişlər (Maddə 5 üzrə verilmiş şərtlərə də baxın), bəzi icmalar isə müvafiq yerlərlə təmin olunmuşlar. Məşvərətçi Komitə, həmçinin, mili azlıqların icmaları üçün özəl təhsil institutlarının fəaliyyətinə icazə verilməsində bərabər imkanların olmamasını müşahidə edir, belə ki, bu cür ictimai dəstək üçün aydın prosedurlar və şəffaf kriteriyalar yoxdur. Bu cür fəaliyyətə sponsorluq özəl donörlər və ya əvvəlcədən fəaliyyət üçün icazə almaq öhdəliyi olan qonşu ölkələrin səfirlikləri tərəfindən göstərilir, bu isə öz növbəsində digər milli azlıqları qeyri-üstün vəziyyətə salmış olur.

Təvsiyə

106. Məşvərətçi Komitə hakimiyyət orqanlarını mümkün qədər obyektiv və şəffaf meyarlara söykənərək, azlıqların dil və mədəniyyətinin qorunması və inkişafına tövhə verən özəl təhsil müəssisələrinə təşkilatı və maddi köməliyin genişləndirilməsini dəstəkləyir. Özəl təhsil institutlarının fəaliyyətinin davam etdirilməsi məqsədilə bütün milli azlıqların hüquqlarına bərabər şəkildə hörmətlə yanaşılmalıdır.

Çərçivə Konvensiyasının 14-cü maddəsi

Azlıqların dilinin tədrisi

Öncəki iki monitorinqin nəticələri üzrə tövsiyələr

107. Öncəki monitorinqlərdə, Məşvərətçi Komitə hakimiyyət orqanlarını Azərbaycanın Konstitusiyasının 45-ci maddəsində və 1992-ci il Təhsil haqqında qanunun 6-cı maddəsində əks olunduğu kimi milli azlıqlara mənsub olan şəxsləri azlıqların dilində təhsil almaq üçün müvafiq hüquqi təminatın təmin olunmalarına çağırmışdır. Həmçinin, hakimiyyət orqanlarını məktəbdən sonrakı təhsil sistemində yerlərdə ehtiyacı nəzərə almaqla azlıqların dilinin öyrənilməsində mövcud imkanların genişləndirilməsinə çağırmışdır.

Hazırkı vəziyyət

108. Məşvərətçi Komitə məktəblərdə azlıqların dilinin və azlıqların dilində tədris ilə bağlı vəziyyətdə əhəmiyyətli dəyişikliklərin olmadığını qeyd edir. Rus və gürcü azlıqlara mənsub şəxslər məcburi qaydada rəsmi dildə həftəlik dərslər, ədəbiyyat və coğrafiya keçməklə öz dillərində ibtidai və orta təhsil almaq imkanları var. Digər milli azlıqlar sıx yaşadıkları yerlərdə həftədə iki saat milli azlıq dili və mədəniyyəti üzrə dərs keçirlər. Məşvərətçi Komitəyə məlum olmuşdur ki, 232 məktəbdə talış dilində, 107 məktəbdə ləzgi dilində, 37 məktəbdə tat dilində, 23 məktəbdə avar, 6 məktəbdə saxur dilində, 2 məktəbdə kürd dilində və 1 məktəbdə xınalıq dilində həftəlik dərslər aparılır. Bu azlıqların nümayəndələrinin verdiyi məlumatla əsasən, təhsilin keyfiyyəti aşağı düşməkdədir, müvafiq dərslikləri və ixtisaslı müəllimlər çatışmır (yuxarıda 12-ci maddədə verilmiş izaha bax) və dərslər tez-tez təxirə salınır. Məşvərətçi Komitə bu dərslərin yalnız milli azlıqlar əhalinin çox hissəsini təşkil edən kəndlərdə keçirildiyini anlayır. Hakimiyyət orqanlarının müxtəlif səviyyələrindən alınan uyğunsuz məlumat proseduralarda aydınlığın olmamasını aşkar etmiş digər kəndlərdə də azlıqların dilində dərslərin keçirilməsi və ya öz hüquqlarından bəhrələnmək şagirdlərin sayının çox aşağı olmasıdır.

109. Məşvərətçi Komitə anlayır ki, yuxarıda qeyd olunmuş azlıqların dilində dərslər yalnız ibtidai məktəbdə birinci sinifdən üçüncü sinfədək keçirilir. Dördüncü sinifdə bu dərslərin

keçirilməsi könüllüdür, əgər müəllim varsa, halbuki məlum olduğu kimi bu adətən belə deyil. Orta məktəbə gəldikdə, yalnız ləzgi dilində dərslər 9-cu sinfədək könüllü olaraq bəzi bölgələrdə keçirilir; məlum verildiyi kimi şagirdlər yeddi məktəbdə bu üstünlüyə malikdir. Çoxluqların nümayəndələri azlıqların dilinin tədrisinin keyfiyyətinin aşağı olmasından valideyn və tələbələrin bu fənə maraqlarının azalması ilə bağlı narazılıqlarını bildirmişlər. Bununla yanaşı, əksər valideynlər milli qanunvericiliyə əsasən azlıq dilində təhsilin tələb edilməsi imkanından xəbərsizdirlər. Məşvərətçi Komitə bu narazılıqları bölüşür və milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin dillərini və mənsubiyyətini səmərəli şəkildə qorunması məqsədilə bir daha milli azlıqların, o cümlədən az saylı azlıqların dilində tədrisin keyfiyyətinə böyük önəm verir.

Təvsiyələr

110. Məşvərətçi Komitə hakimiyyət orqanlarını milli azlıqlara, o cümlədən sayca az saylı azlıqlara mənsub şəxslərin azlıqların dilində təhsil almaq imkanlarının genişləndirilməsinə çağırır. Orta məktəb səviyyəsi daxil olmaqla konstitusiya və qanunverici təminatın şərtləri altında aydın proseduraları müəyyən edilməlidir.

Rəsmi dilin öyrənilməsi

Öncəki iki monitorinqin nəticələri üzrə təvsiyələr

111. Öncəki monitorinqlərdə, Məşvərətçi Komitə hakimiyyət orqanlarını milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin rəsmi dilin yaxşı səviyyədə öyrənilməsi imkanlarının artırılması üçün tədbirlərin görülməsinə çağırılmışdır.

112. Məşvərətçi Komitə məmnunluqla qeyd edir ki, bütövlükdə milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin rəsmi dili bilməsi səviyyəsi əhəmiyyətli şəkildə yaxşılaşdırılmışdır və azlıqların nümayəndələri azlıq dilində oxuduqları məktəbdə Azərbaycan dilinin yalnız həftədə iki saat tədris olunduğuna baxmayaraq dilin lazımı səviyyədə mənimsənilməsində problemlə üzləşmədiklərini bildirmişlər. Məşvərətçi Komitə məlumatlandırılmışdır ki, azlıqlara mənsub yaşlı insanların sayının kifayət qədər olmasına baxmayaraq, rəsmi dili hələ də məhdud səviyyədə anlayırlar.

Təvsiyələr

113. Məşvərətçi Komitə hakimiyyət orqanlarını milli azlıqlara mənsub olan bütün şəxslərin rəsmi dildə səriştəli olması üçün səylərini davam etdirməyə dəvət edir.

Çərçivə Konvensiyasının 15-ci maddəsi

Milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin qərar qəbul etmə prosesində səmərəli iştirakı

Öncəki iki monitorinqin nəticələri üzrə təvsiyələr

114. Öncəki monitorinqlərdə, Məşvərətçi Komitə hakimiyyət orqanlarını milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin qərar qəbul etmə prosesində, əsasən də onlarla bağlı məsələlərdə səmərəli iştirakını təmin etmək üçün Milli Azlıqlar üzrə Şuranın yaradılması və ya digər Məsləhətçi qurumun təsis edilməsinə çağırılmışdır.

Hazırkı vəziyyət

115. Məşvərətçi Komitə təəssüflə qeyd edir ki, hazırda milli azlıqlarla bağlı birbaşa məsələlər üzrə səmərəli şəkildə məsləhət üçün təkəverici institusional mexanizm mövcud deyil. Məşvərətçi funksiyaları yerinə yetirən milli azlıqların mədəniyyət mərkəzləri üzrə Əlaqələndirici Şura faktiki olaraq iki ildə bir dəfə görüş keçirir. Əldə olunmuş məlumatlara əsasən, bu və ya digər məsələlərin müzakirəsinə həsr olunmuş görüşlər milli azlıqların nümayəndələri üçün hər hansı bir konkret və əhəmiyyətli nəticə əldə olunmadan təxirə salınır. Bakıda yaşayan bəzi milli azlıq icmalarının Mədəniyyət Nazirliyinə kanalları olduğundan bu vasitə ilə onlar bir sıra mədəni tədbirlərə dəvət olunur, halbuki bölgələrdən də daxil olmaqla milli azlıq icmalarının problemlərinin müxtəlif nazirliklərə çatdırılması üçün və ya onların müvafiq siyasət və ya qanunverici təşəbbüsləri ilə bağlı qərar qəbul etmə prosesində iştirakı üçün institusional (rəsmi) kanallar mövcud deyil. Bir çox milli azlıq nümayəndələri, eləcə də Məşvərətçi Komitənin digər həmsöhbətləri səmərəli məsləhət verici mexanizmin mövcud olmaması 1997-ci ildə Prezident yanında Milli Azlıqlar üzrə Şura fəaliyyətini dayandırdıqdan azlıqların Azərbaycanda müdafiəsi üzrə vacib problemlərdən birinə çevrilmişdir.

116. Bununla belə, Məşvərətçi Komitə milli azlıqların dövlət qulluğunda, o cümlədən kompakt məskunlaşma ərazilərində bələdiyyə təsisatlarında güclü təmsilçiliyinin davam etməsini alqışlayır. Beləliklə də, milli azlıqlara mənsub şəxslərin yerli səviyyədə qəbul edilən qərarlara müəyyən təsir səviyyəsinə malik olmalarına baxmayaraq, Məşvərətçi Komitə milli azlıqlara mənsub şəxslərin dövlət qulluğunda və ya bələdiyyə orqanlarında sadəcə iştirakının milli azlıqların icmalarının maraqlarının səmərəli şəkildə nəzərə alınacağına zəmanət vermədiyi ilə bağlı narahatlığını bir daha bəyan edir. Bundan əlavə, bildirilir ki, milli azlıqlara mənsub qadınlar dövlət qulluğunda az sayda təmsil olunurlar. Milli azlıqların nümayəndələri yerli nümayəndə orqanlara şəxsi qisimdə seçilirlər və məlumatlara görə, ümumi məhdudlaşdırıcı siyasi mühitdə dövlətə və onun birliyinin təşviqi ilə bağlı ümumi siyasətinə qarşı qeyri-loyallıq kimi dəyərləndiriləcəyindən öz icmalarının maraqlarının təşviq edilməsinə tərəddüd edirlər.

Tövsiyə

117. Məşvərətçi Komitə hakimiyyəti milli azlıqların maraqlarının müntəzəm olaraq müzakirə edilməsi və onların mövqelərinin mərkəzi və yerli səviyyədə müvafiq qərar qəbul etmə proseslərində səmərəli şəkildə nəzərə alınması üçün milli azlıqların icmaları, bu icmalardakı qadınlar üçün səmərəli məşvərət mexanizminin yaradılmasına çağırır.

Milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin sosial-iqtisadi həyatda iştirakı

Əvvəlki iki monitorinqdən irəli gələn tövsiyələr

118. Əvvəlki monitorinqlərdə, Məşvərətçi Komitə Dil haqqında Qanunda öz əksini tapmış mövcud dil tələblərinin milli azlıqlara mənsub şəxslərin sosial-iqtisadi vəziyyəti və əmək bazarına çıxış imkanına qeyri-proporsional təsirinin olmamasını təmin etməyə çağırırdı.

Hazırkı vəziyyət

119. Məşvərətçi Komitə ölkə ərazisində, xüsusilə azlıqların icmalarının kompakt yaşadığı kənd yerlərində işsizliyin yüksək səviyyəsindən narahatlığını bildirir. Məsələn, məlumatlara görə, Xaçmaz ərazisi 70 %-dək işsizlikdən əziyyət çəkir. Hakimiyyət tərəfindən ölkənin bölgələrində infrastrukturun inkişafı və kapitalın cəlb edilməsinin dəstəklənməsi ilə bağlı edilən cəhdlərin etiraf edilməsinə baxmayaraq, Məşvərətçi Komitə ölkə paytaxtının milli azlıqlarının əksəriyyətinin, xüsusilə sayca daha kiçik olanların yaşadığı uzaq və dağlıq bölgələrə nisbətən qeyri-proporsional inkişafından narahatlığını bildirir. Məşvərətçi Komitə məlumatlara görə,

azlıqların müəyyən icmaları arasında geniş yayılan bir sıra ictimai fikirlər səbəbindən qadınların əmək bazarına çıxışı zamanı müəyyən maneələrlə üzləşdiyini bildirir.

120. Məşvərətçi Komitə, Sosial Siyasət Nazirliyi Sovet İttifaqı dağıldıqdan sonra vəsaitlərini itirmiş vətəndaşlara kompensasiya verilməsi cəhdlərinə cəlb edildiyini alqışlayır. Belə bir təşəbbüslə bağlı inzibati çətinliklərin qiymətləndirilməsinə baxmayaraq, Məşvərətçi Komitəyə məlum olmuşdur ki, azlıqların icmalarının yaşlı üzvlərinin müvafiq formaların doldurulması zamanı dil baryeri səbəbindən müəyyən çətinliklərlə üzləşirlər. Bundan əlavə, məlumatlara görə, kompensasiya verilməsi meyarları qeyri-müəyyəndir, proseduralarda hüquqi qeyri-müəyyənlilik mövcuddur.

Tövsiyələr

121. Məşvərətçi Komitə hakimiyyəti infrastrukturun olmaması səbəbindən əhalinin, o cümlədən milli azlıqların icmalarının vəziyyətinin kəskinləşdiyi ölkənin ucqar ərazilərinə diqqət yetirilməsi ilə ölkədə işsizliyin səviyyəsinin əhəmiyyətli dərəcədə azaltmaq cəhdlərini artırmağa çağırır.

122. Məşvərətçi Komitə daha sonra hakimiyyəti əhalinin müəyyən qisminin üzləşdiyi iqtisadi çətinliklərin asanlaşdırılmasına yönələn aydın meyarlarlara söykənən tədbirlərin şəffaf icrasını, və milli azlıqlara mənsub şəxslərin həmin tədbirlərdə iştirakı üçün spesifik dil ehtiyaclarını səmərəli şəkildə təmin etməyə dəvət edir.

Çərçivə Konvensiyasının 16-cı maddəsi

Məcburi köçkün şəxslər

Əvvəlki iki monitorinqdən irəli gələn tövsiyələr

123. Əvvəlki monitorinqlərdə Məşvərətçi Komitə qeyd etmişdir ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi nəticəsində milli azlıqlara mənsub şəxslərin məskunlaşdığı bir sıra ərazilərdə əhalinin sayı nisbətini əhəmiyyətli dərəcədə dəyişmişdir və çox güman ki insanların, o cümlədən milli azlıqlara mənsub şəxslərin könüllü qayıtma prosesinin başlanmasına səbəb ola biləcək münaqişənin sülh yolu ilə davamlı həllinin tapılmasında dəstək göstəriləcəyini qətiyyətlə vurğuladı.

Cari vəziyyət

124. Məşvərətçi Komitə Dağlıq Qarabağla bağlı heç bir dəyişikliyin olmamasından və münaqişə nəticəsində köçkün düşmüş şəxslərin, o cümlədən milli azlıqlara mənsub şəxslərin həmin əraziyə könüllü qayıtmasının təşviq edilməsinin mümkün olmamasından təəssüflənir. Komitə münaqişə nəticəsində yaranan kütləvi məcburi köçürülmə ilə bağlı hakimiyyətin əhəmiyyətli söylərini alqışlayır (Bax: Maddə 4 üzrə şərhlər) və əhalinin könüllü qayıtmasına imkan verəcək davamlı sülhün tapılmasında öz dəstəyini bir daha bəyan edir.

Tövsiyə

125. Məşvərətçi Komitə hakimiyyəti regionda münaqişə nəticəsində köçkün düşmüş şəxslərin könüllü qayıtmasına səbəb olacaq davamlı sülh uğrunda söylərini davam etdirməyə çağırır.

Çərçivə Konvensiyasının 17-ci maddəsi

Sərhədlərarası əlaqələr

Əvvəlki iki monitorinqdən irəli gələn tövsiyələr

126. Əvvəlki monitorinqlərdə Məşvərətçi Komitə hakimiyyəti ləzgilərin Rusiya ilə əlaqələrinin saxlanma imkanlarının inkişaf etdirilməsi ilə bağlı söylərini davam etdirməyə və talış və erməni azlıqların üzvlərinin sərhədlərarası əlaqələrin yaradılması və saxlanması ilə bağlı ehtiyaclarına xüsusi diqqət yetirməyə çağırmışdır.

Hazırkı vəziyyət

127. Məşvərətçi Komitə bildirir ki, Azərbaycan və Rusiya Federasiyası arasında, Azərbaycan və Gürcüstan arasında mövcud ikitərəfli müqavilələr milli azlıqlara mənsub olan şəxslər arasında sərhəd əlaqələrinin, həmçinin milli azlıqların dillərində bəzi dərsləklərin mübadiləsinin aparılmasını asanlaşdırır. Bəzi mənbələrə istinadən, Gürcüstana dönmək istəyən məshəti icmasının üzvləri, Gürcüstana keçmək üçün asanlaşdırılmış gömrük və sərhəd üsullarından istifadə edəcəklər. Sərhədlərarası əlaqələri inkişaf etdirmək və saxlamaq, və ya QHT-nin fəaliyyətlərində həmçinin beynəlxalq səviyyədə iştirak etmək arzusunda olan talış azlığına mənsub olan şəxslər, böyük problemlərlə üzləşməkdə davam edirlər.

Tövsiyə

128. Məşvərətçi Komitə hakimiyyəti bir daha sərhədlərarası əlaqələri inkişaf etdirmək və saxlamaq arzusunda olan milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin, xüsusən də eyni etnik, mədəni, linqvistik və dini oxşarlıqları bölüşən icmaların hüquqlarını pozmamaya çağırır. Çərçivə Konvensiyasının 17-ci maddəsində qeyd edildiyi kimi, sözügedən hüquqlar, o cümlədən QHT-lərin beynəlxalq səviyyədə iştirakı da özündə ehtiva edir.

Çərçivə Konvensiyasının 18-ci maddəsi

Sərhədlərarası əməkdaşlıq

Monitorinqin iki dövrünə dair məsləhətlər

129. Keçirilmiş monitorinqin iki dövründə, Məşvərətçi Komitə Azərbaycanın qonşu ölkələrlə milli azlıqların müdafiəsini də əks etdirən ikitərəfli müqavilələrə tərəf olduğunu alqışlamış və rəsmiləri bu əməkdaşlığı davam etdirməyə çağırmışdır.

Hazırkı vəziyyət

130. Məşvərətçi Komitə Azərbaycanın qonşu ölkələrlə əməkdaşlıq etməyini alqışlayır, həmçinin milli azlıqların qorunması məsələləri və rəsmiləri milli azlıqları öz dillərini öyrənmək məqsədilə regional əməkdaşlığı gücləndirməyə çağırır (maddə 12 olan rəylərə baxın). Komitə narahatlıqla qeyd edir ki, Ermənistan-Azərbaycan sərhədində və təmas xəttində baş verən hadisələr regiona sülh gətirmək üçün görülən söyləri pozur və ATƏT-in Baş Katibinin gücdən istifadə etməmək və

2011-ci ildə Soçidə razılaşıdırıldığı kimi qarşılıqlı inam quruculuq tədbirlərinin həyata keçilməsi çağırışına istinad edir.³⁶

Tövsiyə

131. Məsləhətçi Komitə hakimiyyət orqanlarını milli azlıqların müdafiəsi sahəsində qonşu ölkələrlə əməkdaşlığın davam etdirilməsinə və regionda uzunmüddətli sülh quruculuğu cəhdlərinin davam etdirilməsinə dəvət edir.

III. YEKUN QEYDLƏR

132. Məşvərətçi Komitə hesab edir ki hazırkı yekun qeydlər Nazirlər Komitəsi tərəfindən Azərbaycana dair qəbul ediləcək nəticələr və tövsiyələrin əsasını təşkil edə bilər.

Monitorinqin iki dövrü üzrə müsbət irəliləyişlər

133. Azərbaycanın hakimiyyətinin Çərçivə Konvensiyanın monitorinq prosesinə yanaşması ümumiyyətlə əməkdaşlıq çərçivəsində keçir. Azərbaycan cəmiyyəti müxtəlifliyə açıq və digər etnik qruplara yaxşı münasibətdə olmaqla fərqlənməyə davam edir. Bəzi sayca kiçik milli azlıqlar ilk dəfə ayrıca qruplar kimi beynəlxalq standartlara və tövsiyələrə, o cümlədən öz mənsubiyyətini sərbəst şəkildə müəyyən etmə prinsipinə uyğun olaraq 2009-cu ildə aparılmış siyahıya alınmada qeydiyyatdan keçmişlər.

134. Yerli hakimiyyət orqanlarının, Mədəniyyət Nazirliyi, həmçinin bəzi beynəlxalq təşkilatlar və qonşu ölkələrin səfirliklərinin dəstəyi ilə milli azlıqların cəmiyyətləri tərəfindən müxtəlif mədəniyyət tədbirləri həyata keçirilir. Milli azlıqların sıx yaşadığı ərazilərdə ibtidai məktəblərdə həftədə iki saat azlıqların dilində dərslər keçirilir. Yeddi orta məktəbdə ləzgi dili dərsləri 9-cu sinfə qədər davam edir. İnsan hüquqlarının daha səmərəli şəkildə qorunmasını təmin etmək məqsədilə təzəlikcə qəbul edilmiş Milli Proqramın Fəaliyyətində milli azlıqlara istinad edilir və onların mədəni irsini qorumaq və inkişaf etdirmək öhdəliyi öz əksini tapmışdır.

135. Milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin əksəriyyəti ayrı-seçkiliyə məruz qalmadıqlarını qeyd edirlər. Milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin əksəriyyəti dövlət qulluğun bütün pillələrində, həmçinin bələdiyyələr, eləcə də yerli özünü idarəetmə orqanlarında təmsil olunublar.

Monitorinqin iki dövrünün narahatlıq məqamları

136. Milli azlıqlara dair qanunvericilik çərçivəsi qeyri-müəyyən qalır və müvafiq dövlət qurumları tərəfindən Çərçivə Konvensiyanın və ona dair monitorinqlərin məhdud anlayışı mövcuddur. Milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin öz hüquqlarından istifadə etməsində üzləşdiyi maneələr ilə bağlı məlumat toplamaq sistemi mövcud deyil və onların tam və səmərəli şəkildə bərabərliyini təmin etməyə dair xüsusi tədbirlər üzrə irəliləyiş əldə edilməmişdir.

137. Bəzi azlıqlara mənsub şəxslərin ayrı-seçkilik və öz hüquqlarından istifadə etməkdə məhdudiyətlə ilə üzləşdikləri barədə davamlı olaraq alınan məlumatlara baxmayaraq, yalnız bir neçə belə məsələ Ombudsman Aparatına təqdim olunmuşdur. Demək olar ki əhali arasında, həmçinin azlıq icmalarında, ayrı-seçkiliyə qarşı mübarizədə hüquqi vasitələrdən istifadə imkanlarına dair məhdud bilik və inam mövcuddur.

³⁶ Bax, ATƏT-in Baş Katibi, Azərbaycanda münafişənin həllində siyasi iradənin nümayiş etdirilməsini, əməkdaşlığın davam etdirilməsini vurğulayır. Press-reiz ATƏT, Bakı 9 iyul 2012.

138. Milli azlıq assosiasiyalarının mədəniyyət tədbirlərinin dəstəyinə dair aydın prosedura və ya meyar mövcud deyil və yalnız bir neçə mədəniyyət mərkəzi müvafiq binalarla təmin olunub. Maliyyələşdirmə birdəfəlik nəzərdə tutulub və beləliklə milli azlıqların dillərini və mədəniyyətini qoruyub və inkişaf etdirmək üçün uzunmüddətli öhdəlik imkanı yaratmır. Xarici fondlardan istifadə etmək üçün icazə almaq öhdəliyi, Azərbaycanın bəzi qonşu ölkələrlə münasibətlərinin həssas olduğunu nəzərə alaraq, azlıqların belə maliyyələşdirmə üçün müraciət edəndə qeyri loyallıq şübhəsi yaradır və bu səbəbdən bəzi azlıqları ruhdan salır.

139. Xüsusilə bəzi azlıqlara mənsub şəxslərə qarşı KİV-də güclü ictimai çıxışlar edilir və bunlara rəsmi səviyyədə göz yumulur və bəzən hətta dəstək verilir. İddia edilir ki, bu, müəyyən azlıqlara mənsub şəxslərə qarşı ayrı-seçkili davranışın geniş yayılmasına və bununla da həmin şəxslərin öz hüquqlarından faydalanmalarının məhdudlaşmasına səbəb olur. Polis tərəfindən xüsusilə müvəqqəti saxlama yerlərində qeyri-düzgün və zorakı davranış hallarına dair davamlı olaraq məlumatlar daxil olur.

140. Xüsusilə insan haqlarının, o cümlədən azlıqların hüquqlarının müdafiəsi ilə məşğul olan şəxslərə qarşı yönəlmiş cinayət işləri və hökmlər ifadə azadlığına çox mənfi təsir edir. Xüsusilə bəzi azlıqlara mənsub şəxslərin cinayət təqibinin hədəfinə çevrildikləri və eləcə də öz milli mənsubiyyətlərini ifadə etmək və Çərçivə Konvensiyasından irəli gələn hüquqlarından faydalanmaq istəkləri səbəbindən xəyanətdə ittiham edildikləri barədə ciddi ehtimallar vardır.

141. Qanunvericilikdə yerli hakimiyyət qurumları ilə təmas zamanı və ya küçə lövhələrində azlıqların dillərindən istifadənin təşviq edilməsinə dair heç bir müddəa yoxdur. Azlıqların dillərində televiziya və radio verilişləri kifayət qədər deyildir və ictimai yayımda azlıqların dilləri və mədəniyyətləri çox məhdud işıqlandırılır.

142. Məktəb dərslikləri və kurikulumlarda milli azlıqların dilləri və mədəniyyətlərinə yalnız səthi istinadlar edilir. Azlıqların dil dərsləri çox vaxt müvafiq təlim keçmiş müəllimlərin və lazımı dərs vəsaitlərinin olmaması səbəbindən ləğv edilir.

143. Bölgələrdə və paytaxtda milli azlıq icmalarının problemlərinin həllinə cavabdeh olan ayrı-ayrı nazirliklərin diqqətinə çatdıracaq heç bir təsirli məşvərətçi mexanizm yoxdur. Milli azlıqların mədəniyyət mərkəzlərinin Əlaqələndirmə Şurası nadir halda görüş keçirir və o, milli azlıqlara mənsub şəxslərin onlara aid məsələlər üzrə qərar verilməsi prosesində səmərəli iştirakını təmin edəcək vasitə deyildir.

Təvsiyələr

Məşvərətçi Komitənin Rəyinin I və II bölmələrində əksini tapmış müfəssəl təvsiyələrin icrası üçün nəzərdə tutulan tədbirlərə əlavə olaraq, hakimiyyət qurumları Çərçivə Konvensiyasının həyata keçirilməsini daha da yaxşılaşdırmaq məqsədilə aşağıdakı tədbirləri görməyə dəvət edirlər:

Dərhal görülməli olan tədbirlər³⁷

- **Çərçivə Konvensiyasından irəli gələn hüquq və zəmanətlər barədə məlumatlılığı təşviq etmək və bu hüquqları müdafiə edən şəxslərin təhlükəsizliyini, eləcə də onların ifadə azadlığını təmin etmək məqsədilə bütün zəruri addımları atmaq;**
- **Xüsusilə ictimai çıxışlarda azlıqlara mənsub şəxslərə qarşı dözümsüzlük və qərəzliliyin nümayiş etdirilməsinin və onlara qarşı xəyanət ittihamlarının qarşısını qətiyyətlə almaq;**

³⁷ Aşağıdakı təvsiyələr Çərçivə Konvensiyasının maddələrinə uyğun ardıcılıqda qeyd olunmuşlar.

- **Milli azlıqlara mənsub şəxslərin yalnız mədəniyyətlə bağlı deyil, onlara aid olan bütün digər məsələlərlə də əlaqədar milli və regional səviyyədə səmərəli iştirakını təşviq etmək üçün institusional məşvərətçi mexanizmin yaradılmasını təmin etmək.**

Digər tövsiyələr ³⁸

- Milli azlıqların nümayəndələri ilə məsləhətləşmələrdə, milli azlıqlara mənsub şəxslərin vəziyyətinə və hüquqlarından faydalana bilmələrinə dair məlumatın toplanması üçün müvafiq mexanizmləri bərqərar etmək və onların tam bərabərliyinin səmərəli şəkildə təmin edilməsi üçün xüsusi tədbirləri həyata keçirmək;
- Milli azlıqların birliklərinin mədəni tədbirləri üçün ayrılan maliyyə yardımlarını artırmaq və, milli azlıqların nümayəndələri ilə məsləhətləşmələrdə, uzun müddətli maliyyəyə əsaslanmış üzrə aydın və şəffaf prosedurları ehtiva edən institusional sxemi təmin etmək;
- Hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşlarının həbs edilən bütün şəxslərin, onlara qarşı irəli sürülən ittihamın mahiyyətindən asılı olmayaraq, o cümlədən milli azlıqlara mənsub olanların hüquqlarına hörmətlə yanaşmaları üçün təlimatlandırılmalarını və təlim keçmələrini təmin etmək; polis əməkdaşlarının öz vəzifəsindən sui-istifadəsinə görə dərhal cəzalandırmaq;
- Milli azlıqlara mənsub şəxslərin sərbəst toplaşmaları və eləcə də öz fikirlərini sərbəst ifadə etməsini, o cümlədən azlıq hüquqlarından faydalanmasını təmin etmək üçün qəti addımlar atmaq;
- Azlıqların dillərində radio və televiziya yayımlarına qarşı mövcud maneələri aradan qaldırmaq və azlıqların dillərindəki mətbu orqanlara dəstəyi artırmaq; milli azlıqlara mənsub şəxslərin Çərçivə Konvensiyasında nəzərdə tutulan tərzdə öz dillərindən səmərəli istifadə etmələrini təmin etmək;
- Milli azlıqlara mənsub şəxslərin, o cümlədən sayca daha az olanların öz dillərində dərs keçmək imkanlarını artırmaq; müəllimlərə azlıqların dilləri üzrə təlim keçirilməsi imkanlarını artırmaq və lazımı tədris materialları ilə təmin etmək üçün bütün zəruri addımları atmaq.

---

³⁸ Aşağıdakı tövsiyələr Çərçivə Konvensiyasının maddələrinə uyğun ardıcılıqda qeyd olunmuşlar.